

TARTU ÜLIKOOL

ISR4D4 uuring Eestis

Anna Markina
Beata Žarkovski
Rein Murakas

Tallinn 2024

TARTU ÜLIKOOL

Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetused 2014-2021
Programm „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine“
Eelnevalt kindlaksmääratud projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“

JUSTIITSMINISTEERIUM

Sisukord

Uuringu põhitulemused	3
Sissejuhatus	6
Uuringu metoodika.....	8
Uuringu eesmärk	8
Uuringu sihtrühm	9
Küsimustiku struktuur	9
Andmekogumise protsess	10
Uuringu valim	11
Uuringute ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 võrreldavus.....	12
Õigusrikkumiste toimepanek noorte poolt 2006., 2014. ja 2023. aastal.....	14
Noorte õigusrikkumiste levik 2023.a.....	19
Õigusrikkumiste näitajad	19
Õigusrikkumiste üldülevaade.....	19
Õigusrikkumised soo lõikes	21
Õigusrikkumised klasside lõikes.....	22
Õigusrikkumised vastamise keele lõikes.....	23
Õigusrikkumiste toimepanek piirkonna lõikes.....	24
Õigusrikkumistega seotud kontakt politseiga	25
Noorte ohvrikslangemise levik 2023.a.....	27
Üldised ohvrikslangemise tendentsid	28
Ohvrikslangemise sooline jaotus	28
Ohvrikslangemise kogemused klasside lõikes viimasel aastal ...	29

Ohvrikslangemine vastamise keele lõikes	30
Ohvrikslangemine piirkonna lõikes	30
Ohvrikslangemise detailid	32
Ohvrikslangemise võrdlus ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 uuringute põhjal.....	33
Koduvägivald ISRD3 ja ISRD4 uuringute näitel.....	34

Uuringu põhitulemused

Õigusrikkumised

- Küsitluseelse aasta jooksul toime pandud õigusrikkumiste tase võrreldavatel indikaatoritel põhineva koondnäitaja osas on ISRD varasemate etappidega (2006 ja 2014) võrreldes suhteliselt ühtlane, välja võib tuua kerge vähenemistendentsi (14% 2006 > 12% 2023). Tõusnud on tüdrukute ja vähenenud poiste poolt toime pandud õigusrikkumised. Seevastu kogu noore senist elutsüklit hõlmav võrreldav õigusrikkumiste näitaja on 2014. aastal küllaltki madal (20%) võrreldes nii 2006. kui ka 2023. aastaga, mil õigusrikkumiste toimepanijaid on üle 10% rohkem (vastavalt 31 ja 32%). See trend vajab seletamiseks sügavamalt analüüsi nii ISRD projekti andmete kui ka teiste allikate alusel.
- Aastast aastasse on väga madalale tasemele jäänud tõsiste õigusrikkumiste (nt väljapressimine, autovargus ja sissemurdmine) toimepanemine. Stabiilselt madalaks jääb ka teistele inimestele kallale tunginud noorte osakaal (alla 2%). Vaatluse all oleva perioodi (2006-2023) jooksul on langenud nende noorte osakaal, kes on osalenud kambakakluses või lõhkunud asju (vandalism).
- Tähelepanu vääriks kaks õigusrikkumiste liiki, mis näitavad tõusu. Nendeks on vargus poest või ostukeskusest, millega oli 2006. aastal (ISRD2) seotud alla 2% ning 2023. aastal 6% võrreldavasse kontingenti kuuluvatest vastajatest. Kasvanud on ka õpilaste seotus narkootikumide müügi ja vahendusega, kuid siin pole kasv niivõrd märgatav (2% aastal 2006 vs 3% 2023. aastal).
- Kõige sagedamini panevad noored toime poevargusi: 23% noortest on seda liiki õigusrikkumist elu jooksul toime pannud, sh 5% uuringule

- eelnenud 12 kuu jooksul. Üsna levinud on noorte seas grafiti tegemine (15% on seda teinud elu jooksul, 5% viimasel aastal), samuti osalemine grupikakluses (6% elu jooksul, 2% viimasel aastal) ja narkootikumide müük või vahendamine (5% elu jooksul, 3% viimasel aastal).
- Suhteliselt väike osa (3%) uuringust osa võtnud noortest on kunagi kellegi läbi peksnud või talle mingit vahendit kasutades nii tõsiselt haiget teinud, et ohver sai vigastada. Üks protsent vastanutest on seda teinud uuringule eelnenud 12 kuu jooksul.
- 53% noortest, kes on kunagi kellegi läbi peksnud, vastas, et ta tegi seda kättemaksu tõttu. Politseile said teatavaks 18% sooritatud kallaletungidest.
- 13% uuringus osalenud noortest vastas, et on elu jooksul kandnud kaasas relva, näiteks keppi, nuiat, nuga või püstolit; 7% on seda teinud uuringule eelnenud aastal.
- Peamiseks relva kandmise põhjuseks on enesekaitse (89%), millele järgnevad soov tunda ennast mingi grupi liikmena (6%), naabruskonna kaitsmine sissetungijate eest (5%) ja teise isiku või isikute grupi ründamise vajadus (5%). Suurem osa „relvastatud“ noortest (86%) ei ole kaasaskantavat relva kunagi kasutanud, 12% kasutas relva kellegi ähvardamiseks ning 5% kellelegi haiget tegemiseks.
- Kõige rohkem on internetis toime pandud õigusrikkumistest noorte seas levinud haavavate sõnumite või kommentaaride saatmine sotsiaalmeedias kellegi rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase kohta. Elu jooksul on seda laadi sõnumeid saatnud 12% ning uuringule eelnenud 12 kuu jooksul 6% noortest.

- Elu jooksul on 6% uuringust osa võtnud noortest jaganud internetis intiimset fotot või videot kellestki, kes ei soovinud, et teised seda pildimaterjali näeksid. Viimase aasta jooksul on ilma loata teise inimese intiimset fotot jaganud 3% noortest. Ainult 6% jagamisjuhtumitest sai politseile teatavaks.
- Vastanutest 4% on kunagi kasutanud internetti, e-maili või sotsiaalmeediat petmiseks raha teenimise eesmärgil ning 2% on seda teinud uuringule eelnenud 12 kuu jooksul. Elu jooksul hakkis kellegi arvutisse või kontole 5% ning viimasel aastal on seda teinud 2% vastanud noortest.
- Elu jooksul õigusrikkumisi toime pandud poiste osakaal on tüdrukutega võrreldes kõrgem kõikide õigusrikkumise liikide puhul, välja arvatud vargused poest või ostukeskusest. Elu jooksul poevargusi toime pandud tüdrukute osakaal on 24%, poiste puhul on vastav näitaja 21%. Eriti kõrge on poiste seotus tüdrukutega võrreldes vandalismi, grupikakluste ja vihasõnumite saatmise osas.
- Õigusrikkumiste levik põhikooli õpilaste seas on kõrgem võrreldes gümnaasiumi õpilastega.
- Võrreldes õigusrikkumiste esinemist eesti ja vene keelt kõnelevatel lastel, jõuame järeldusele, et erinevused eesti ja vene keelt kõnelevate noorte vahel on olulised, v.a. grafiti tegemise ja narkootikumide vahendamise osas. Valdavalt on õiguserikkumiste levik vene noorte seas eesti noortega võrreldes kõrgem. Erandiks on intiimfotode jagamine, mis on eesti noorte seas rohkem levinud.
- 9% küsitlusele vastanud noortest märkis oma vastustes, et neil on seoses õigusrikkumise toimepanekuga olnud tegemist politseiga. Selline kokkupuude on olnud 12% poistest ja 6% tüdrukutest. Põhikooli õpilased puutuvad politseiga seoses õigusrikkumistega kokku sagedamini kui gümnaasiumi õpilased.

- Kõige sagedamini peab politsei noori kinni seoses poevargusega. Poevargustega seotud politseiga kokkupuudete osakaal on kõrgem tüdrukute seas: 44% tüdrukutest, kel oli kokkupuuteid politseiga, olid need seoses poevargustega, poiste puhul oli sama näitaja 20%.
- Alaealiste õigusrikkumistele on õiguskaitse hakanud intensiivsemalt reageerima, kaasates protsessi nii vanemaid kui ka kooli. Kui 2014. aastal vastas 13% lastest, et politsei kontakti tulemusena ei juhtunud midagi, siis 2023. aastal selliseid vastuseid ei esinenud: noorte poolt toime pandud ja politseini jõudnud õigusrikkumised ei jää tähelepanuta ning jõuavad edasiste sammudeni.

Ohvrikslangemine

- Andmete võrdlusest selgub, et 2014. aastaga võrreldes on 2023. aastal mõõdetud ohvrikslangemise tase madalam. Vaid röövimise ohvriks langemise tase on varasema uuringuga võrreldes minimaalselt tõusnud, kuid vahe pole märkimisväärne. Varguste ohvriks langemine näitab langustrendi.
- 2006 ja 2014 (eriti 2006) erines suhtlus tänase päevaga võrreldes tunduvalt – rohkem veedeti aega silmast-silma suheldes ning ka ohvrikslangemine toimus pigem avalikus ruumis. Kuna täna toimub suhtlus pigem veebikeskkonnas, siis ka ohvriks langetakse pigem sotsiaalvõrgus ning ISRD uuringute algperioodil aktuaalsete õigusrikkumiste ohvriks enam nii tihti ei langeta.
- Viimase aasta jooksul toimunu vaatenurgast on kõige rohkem esinenud sotsiaalmeediaga seotud ohvrikslangemist: 15% noortest koges ähvardavate sõnumite saamist sotsiaalmeedias. Teisel kohal on vargused, järgnevad vihakuriteod sotsiaalmeedias ning vanemapoolne vägivald. Tõsisemate kuritegude ohvriks nagu röövimine ja kallaletung on viimase aasta jooksul langetud 2% vastanutest.

- Soolises jaotuses on märgatav tüdrukute sagedasem ohvrikslangemine poistega võrreldes, seda ennekõike madalama tõsisusastmega õigusrikkumiste puhul nagu vargus (elu jooksul 40% vs 36%) ja vanemate poolne füüsiline vägivald (sh karistamine): 27% vs 17%. Röövimise ja kallaletungi ohvriks on poisid tüdrukutest veidi enam langenud, kuid erinevus pole suur.
- Küsitlusele eelnenud aasta osas on kõik ohvrikslangemise näitajad gümnaasiumiastmes madalamad kui põhikoolis.
- Kõrgem on ohvrikslangenute protsent õpilaste seas, kes täitsid küsimustiku vene keeles, peale kahe erandi – vargused ja intiimfotode levitamine. Eriti suur on vahe sotsiaalmeedias kogetud ähvarduste osas, nii elu jooksul kui ka viimasel aastal kogetu põhjal annavad vene keeles küsimustikule vastanud sellistest juhtumitest rohkem teada.
- Venekeelse ankeedi täitnud õpilased langevad eesti keeles vastanutega võrreldes tunduvalt sagedamini kallaletungide ohvriks. Ka vanemapoolse vägivalla ja väärkohtlemise kogemine on nende seas suhteliselt levinum. Eesti õpilaste perede seas esineb laste vastast vägivalda ja väärkohtlemist vähem: kui eesti õpilaste puhul on saadud vastuste põhiselt vanemate poolset füüsilist vägivalda elu jooksul kogenud 20% lastest, siis vene noorte seas on neid 27%. Elu jooksul on vanemate poolset väärkohtlemist kogenud 8% eesti noortest, vene noorte puhul on vastav näitaja 16%. Samasuunalised on tendentsid ka viimase aasta andmete põhiselt.
- Noorte ohvrikslangemise tase Lõuna- ja Kesk-Eestis on teiste piirkondadega võrreldes madalam. Eesti suuremad linnad, Tallinn ja Tartu ning Kirde-Eesti piirkond torkavad silma kõrge ohvrikslangemise poolest.
- Tartu linn paistab silma teistest kõrgema kallaletungi ohvriks langenute osakaaluga. Samuti oli teiste piirkondadega võrreldes Tartus kõrgem laste osakaal, keda vanemad on füüsiliselt väärkohelnud. Lisaks Tartus elavatele noortele oli see näitaja kõrgem ka Kirde-Eesti noorte seas.
- Vihakuritegu (ähvardamine seoses rahvuse, rassi seksuaalse orientatsiooni vms. tunnusega) kogesid õpilased kõige sagedamini Tallinnas. Tallinnas on küllalt kõrge ka elu jooksul kogetud lastevanema poolse vägivalla esinemine
- Kallaletungi toimepanija oli valdavalt ründajale tuttav inimene (71%). Kindlasti jõudis politseini info 16% uuringus kirjeldatud kallaletungijuhtumitest. Kallaletungi järgselt otsis arstiabi 32% ja professionaalset vaimset nõustamist 21% seda kogenud noortest.
- Eri tüüpi vihakuriteod on enim seotud ohvrikslangenu välimusega: peamiseks põhjuseks või teemaks peab seda vihakuriteo liigist sõltuvalt 35-43% vastanutest. Olulisuselt järgnevad välimusele rass või etniline kuuluvus ja seksuaalne orientatsioon, vägivallaga ähvardamise või vägivallatsemise oluliseks põhjuseks on ka seisukohad poliitilistes või sotsiaalsetes küsimustes.
- Sotsiaalmeedia kaudu laekuvad haavavad sõnumid jäävad tavaliselt noorte endi teada, selliste juhtumite jõudmisest politsei vaatevälja andis teada vaid 4% sõnumite ohvritest.
- Andmed annavad alust arvata, et Eesti pered on viimasel kümnendil tunduvalt muutnud karistamise praktikad ning üritavad oma lapsi muul viisil mõjutada. Kahetsusväärset ei ole füüsiline karistus siiski lõplikult kadunud. Lisaks esineb peredes jätkuvalt vanemapoolset väärkohtlemist, kuid ka see on vaadeldaval ajaperioodil veidi vähenenud.

Sissejuhatus

2022.a. registreeriti Eestis 4177 alaealiste poolt toimepandud süütegu, neist 3443 väärtegu ja 734 kuritegu.¹ Registreeritud süütegude arv on viimase aastakümne jooksul langenud mitu korda, nt 2011. aastal oli registreeritud 24399 väär- ja 1854 alaealiste poolt toime pandud kuritegu.² Sarnast tendentsi alaealiste õigusrikkumiste taseme languses on märgatud ka teistes riikides.³ Registreeritud kuritegevuse langusele on pakutud erinevaid seletusi, nt majanduse tugevnemine ja heaolu kasv, vanglakaristuse laialdasem kasutamine, politsei praktika muutmine, noorte osakaalu vähenemine ja ühiskonna vananemine, paranenud järelevalve tänu tehnoloogia arengule,⁴ muutused igapäeva elurutiinides⁵. Täiendavalt toetavad mitmed uuringud ideed, et seoses interneti laialdase kasutamisega on kuritegevuse iseloom muutunud, kuid samas ei kajastu see muutus veel registreeritud kuritegude statistikas.⁶ Käesolevas uuringus ISRD4 pööratakse tähelepanu alaealiste õigusrikkumiste nii nn traditsioonilistele (poevargused, sissemurdmised,

grupikaklused jne) kui ka uutele vormidele (kiusamine küberruumis, vihakuriteod, arvutikuriteod). See lubab empiirilistele andmetele tuginedes uurida, kas alaealised panevad tõesti toime vähem kuritegusid või leiab kinnitust hüpotees õigusrikkumiste toimepaneku viisi ja keskkonna muutumisest. Olulisel kohal on uuringus andmete kogumine alaealiste ohvrikslangemise kohta, mis on unikaalne ka rahvusvahelises mastaabis: täiskasvanud elanikkonna ohvriuuringuid viiakse läbi regulaarselt, samas alaealiste kohta on olemasolev info puudulik.

Alaealiste õigusrikkumiste vähenemise taga võivad olla ka eduka ennetamise strateegia tulemused. Nii selgus 2014.a. ISRD3 uuringu põhjal, et võrreldes 2007. aastaga vähenes alaealiste õigusrikkumiste tase, aga seda erineval määral eesti ja vene õppekeele koolides.⁷ Eesti õppekeele koolides vähenes õigusrikkumiste esinemine oluliselt, vene õppekeele koolides mitte. Võttes arvesse, et suurt osa ennetusprogrammidest pakuti 2000ndate esimesel kümnendil ainult eesti keeles, püstitasime hüpoteesi, et õigusrikkumiste taseme vähenemise taga võib olla just sekkumiste positiivne mõju. Bonnell jt poolt teostatud süstemaatiline ülevaade toob välja, et programmid, mis toetavad lapsi ja on suunatud eneseregulatsiooni arendamisele, avaldavad käitumisele positiivset mõju ja kaitsevad ka alkoholi ning narkootikumide kuritarvitamise eest.⁸ Sekkumiste mõju riskinoorte käitumisele on viimasel ajal uuritud ka Eestis. Näiteks toimib Eestis alates 2015. aastast spordil põhinev ja riskinoorte suunatud arenguprogramm SPIN. Programmi

¹ Kuritegevus Eestis 2022. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/alaeliste-õigusrikkumised/>

² Samas

³ Vaata nt: André M. van der Laan, Josja Rokven, Gijs Weijters & Marinus G.C.J. Beerthuisen (2019) The Drop in Juvenile Delinquency in The Netherlands: Changes in Exposure to Risk and Protection, *Justice Quarterly*, DOI:10.1080/07418825.2019.1656762; Fernández-Molina, E., & Bartolomé Gutiérrez, R. (2020). Juvenile crime drop: What is happening with youth in Spain and why? *European Journal of Criminology*, 17(3), 306-331;

⁴ Farrell, G., Tilley, N., & Tseloni, A. (2014). Why the crime drop? *Crime and Justice*, 43(1), 421-490.

⁵ Aebi, M. F., & Linde, A. (2010). Is there a crime drop in Western Europe? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16(4), 251-277.

⁶ Miró-Llinares, F., & Moneva, A. (2019). What about cyberspace (and cybercrime alongside it)? A reply to Farrell and Birks "Did cybercrime cause the crime drop?". *Crime Science*, 8(1), 12.; Caneppele, S., & Aebi, M. F. (2019). Crime drop or police recording flop? On the relationship between the decrease of offline crime and the increase of online and hybrid crimes. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 13(1), 66-79.

⁷ Markina, A., & Žarkovski, B. (2014).

⁸ Bonnell, C., Hinds, K., Dickson, K. et al. What is positive youth development and how might it reduce substance use and violence? A systematic review and synthesis of theoretical literature. *BMC Public Health* 16, 135 (2015). <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2817-3>

hindamine on näidanud, et programmis osalemise tulemusena paranes 10% ulatuses osalejate õppeedukus ja 21% ulatuses koolikohustuste täitmine. Samuti paranesid enesehinnang, enesekontroll ja distsipliin.⁹

Valitsuse kuritegevusvastased prioriteedid seati esimest korda 2005. aastal siseministri ja justiitsministri Laulasmaa kohtumisel.¹⁰ Hiljem on prioriteete mõnevõrra muudetud, praegu kehtivad prioriteedid kinnitati 19.09.2019. Alates 2005. aastast tänapäevani on selles nimekirjas esmasteks prioriteetideks olnud alaealiste poolt ja alaealiste vastu toime pandud kuritegudega seotu. Viimastel aastatel keskendutakse kriminaalpoliitikas eelkõige alaealiste poolt grupis toime pandud ja vägivallakuritegudele. Hiljuti Riigikogus heakskiidetud kriminaalpoliitika põhialustes aastani 2030 on välja toodud, et soovitakse saavutada olukord, kus „lapsed ja noored ei satu kriminaaljustiitsüsteemi vaatevälja, noorte õigusrikkumised vähenevad ning tagatakse noorte õigusrikkujate eakohane kohtlemine.“¹¹ Samas dokumendis on kirjas, et kriminaalpoliitika peab tuginema teadmistele ja analüüsile ning on andme- ja tehnoloogiapõhine. ISRD uuring toetabki sellist lähenemisviisi, andes ülevaate varjatud õigusrikkumistest ja ohvrikslangemistest, noorte hoiakutest ning hälbiva käitumise riski- ja kaitseteguritest. Uuringu tellis Justiitsministeerium. Uuringu läbiviimist rahastati Euroopa Majanduspiirkonnaja Norra Finantsmehhanismide 2014—2021 toel projektist „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“. Uuringu teostas Tartu Ülikool perioodil juuni 2022 kuni aprill 2024.

⁹ SPIN: Tulemused. Kättesaadav: <https://www.spinprogramm.ee/tulemused/>; Vaata ka CIVITTA (2019). Euroopa Sotsiaalfondist rahastatava meetme "Noorte tööhõivevalmiduse toetamine ning vaesuse mõju vähendamine noorsootöö teenuste kättesaadavuse kaudu" eesmärgipärasuse ja tulemuslikkuse vahehindamine. Lõppraport. Tallinn. Kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/civitta_esf_noortemeetme_vahehindamine_-_lopparuanne_07022020.pdf

¹⁰ Justiitsministeerium. Kuriteovastased Prioriteedid. Kättesaadav: <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/kriminaalpoliitika/kuritegevusvastased-prioriteedid>

¹¹ Justiitsministeerium. Riigikogu otsus: Kriminaalpoliitika põhisuunad aastani 2030. Kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_aastani_2030.pdf

Uuringu metoodika

Uuringu eesmärk

Käesolevas ülevaates kajastatava uurimisprojekti eesmärgiks oli rahvusvahelise alaealiste enesekohase hälbiva käitumise uuringu neljanda alauuringu (ISR4) läbi viimine Eestis, andmestiku koondamine ja analüüs ning eelnenul põhinev osalemine rahvusvahelises teadusloomes. Täpsemalt olid ISR4 uuringu eesmärgid järgmised:

Analüüsida õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste levikut ja esinemissagedust noorte seas ning tuua välja muutused võrreldes 2006. ja 2014. aastaga.

Viimasest noorte enesepoolset teavitust põhineva õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste uuringu läbiviimisest Eestis on möödunud ligi kaheksa aastat. Selle aja jooksul on toimunud olulised muudatused nii õiguslikus raamistikus kui ka praktikates, kuidas noori õigusrikkujaid koheldakse ja ohvreid abistatakse. Samuti on lisandunud mitmed sotsiaalsed muutused ja pinged (nt COVID-19 pandeemia, vaimse tervise probleemide levik jms), mis võivad mõjutada ka noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste levikut. Uuringu eesmärk on saada adekvaatne ülevaade noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste hetkeolukorrast.

Uurida õigusrikkumiste toimepanemise ja ohvrikslangemiste koosinemist nii veebis kui ka väljaspool veebi.

Omavahel võrreldakse kolm rühma: (1) õigusrikkumiste ohvrid, kes ise õigusrikkumisi toime pannud pole, (2) õigusrikkujad, kes pole samaaegselt ohvriks langenud; (3) nii ohvriks langemise kui ka õigusrikkumiste toimepanekuga seotud.

Aina enam pööratakse nii õigusrikkujate kui ka ohvritega töös tähelepanu traumateadlikkusele ja trauma mõjudele. On teada, et õigusrikkumiste ja ohvristumise koosinemine võib tähendada kõrgemat riski ja suuremat haavatavust ning nõuab intensiivset ja laiapõhjalist sekkumist. Seetõttu on noortele traumapõhiste sekkumiste kavandamisel oluline saada teadmisi õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise kogemuste koosinemisest ja selle ulatusest.

Kontrollida erinevate teooriate paikapidavust, mis mõjutavad nii veebipõhise kui ka väljaspool veebi toimuvate õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise kattumist.

Kontrollitakse eeskätt kahte peamist selgitust õigusrikkumiste ja ohvristumise kattumise kohta:

- (a) kokkupuude riskiohtlike keskkondadega (elustiili ehk elurutiinide teooriad) ja
- (b) madal sotsiaalne ja enesekontroll, mis lähtub üldise kuritegevuse teooriast.

Uurida erinevusi noorte õigusrikkumistes ja ohvrikslangemises piirkonniti

Varasemates uuringutes fikseeritud piirkondlikud erinevused viitavad tulemuste piirkondliku analüüsi olulisusele.

Analüüsida riikidevahelisi erinevusi noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise levikus ning seda mõjuvates tegurites. See on eelkõige oluline

nende riikide osas, keda Eesti on endale erinevate praktikate, meetodite, programmide ja töövahendite üle võtmisel ja arendamisel eeskujuks võtnud. Sellisteks riikideks on eeskätt Soome, Rootsi, Norra, Taani, Island, aga ka Ühendkuningriik, Šveits ja Holland.

Osaledes rahvusvahelises ISRD võrgustikus, **panustada ISRD metoodika arendamisse ja rahvusvahelisse teadusloomesse**. Sellealane tegevus loob eeldused valdkonna kvaliteetseteks jätkuanalüüsideks sh teoreetiliste lähenemistega sidumise ning ajaliste ja territoriaalsete võrdluste plaanis,

Uuringu sihtrühm

ISRD4 uuringu sihtrühmaks Eestis olid kõik 8.-11. klasside õpilased vanuses 13-18 aastat, kes õpivad üldhariduskoolides, v.a eri- ja sanatoorsed koolid. Sihtrühm on kirjeldatav Haridus- ja Teadusministeeriumi andmebaasi EHIS põhisel.

Küsimustiku struktuur

Uuring viidi läbi rahvusvahelise ISRD korralduskomitee juhtnööre ja uurimisprotokolli järgides, mis tähendab standardiseeritud ankeedi kasutamist, valimi moodustamist vastavalt kokkulepitud põhimõtetele, andmete kodeerimist ja sisestamist vastavalt reeglitele ning nõusolekut anonüümsete andmete üleandmiseks ühisesse rahvusvahelisse andmebaasi.

ISRD-4 uuringu küsimustiku üldine struktuur on järgmine:

- **Kohustuslik plokk**, mis esineb iga ISRD uuringus osaleva riigi küsimustikus ja kordub kõigis senistes ISRD uuringutes ning võimaldab jälgida ajalisi trende ja võrrelda riike omavahel.
- **Varieeruv plokk**. Teine osa küsimustest on varieeruv uuringust uuringusse ning sinna kuuluvad küsimused, mis pakuvad huvi konkreetse uuringu

läbiviimise ajahetkel. Ka see osa on iga riigi jaoks kohustuslik, mis tagab riikide võrdlusvõimalused, samas ajalisi trende nende küsimuste puhul jälgida ei saa.

- **Riigi-spetsiifiline küsimuste plokk**. Kolmandana on küsimustikku võimalik lisada plokk riigi-spetsiifiliste küsimustega. Eesti otsustas ISRD4 puhul liituda Põhjamaade lisamooduliga, mis uurib noortekampade ja noorte vägivalla temaatikat.

Küsimustik hõlmab kaheksat teemaplokki, kus on kokku üle 60 küsimuse, neist mitmed paljude alaküsimustega. Küsimustikule vastatakse LimeSurvey küsitluskeskkonnas kas arvuti või tahvelarvuti abil kuni 45 minuti jooksul.

Küsimustik hõlmab järgmisi teemasid:

- sotsiaaldemograafilised näitajad
- perekond, kool ja haridus
- naabruskond
- ohvrikslangemine
- vaba aeg ja sõbrad
- väärtushinnangud ja enesekontroll
- õigusrikkumised ja kokkupuude politseiga
- veebikeskkonnas käitumine
- kuuluvustunne
- vägivalla tõlgendused
- suhtumine kättemaksu.

Täpsem teemade jaotus, mida uuritakse nii veebikeskkonnas kui ka väljaspool veebi toimuvate õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise plaanis, on toodud tabelis 1.

Tabel 1. ISRD4 uuringus käsitletavate teemade jaotus *offline* ja *online* kogemuste kohta.

Veebikeskkonna välised (<i>offline</i>) kogemused	Õigusrikkumine	Ohvrikslangemine
Kallaletung	X	X
Sissemurdmine	X	
Narkootikumide müük	X	
Grafiti	X	
Kambakaklus	X	
Vihakuritegu (vägivald)	X	X
Vanemapoolne väärkohtlemine		X
Vanemapoolne raske vägivald		X
Isiklike asjade vargus		X
Väljapressimine	X	X
Poevargus	X	
Sõiduki vargus	X	
Külmrelva (noa, nui) kaasas kandmine	X	
Kogemused veebikeskkonnas (<i>online</i>)	Õigusrikkumine	Ohvrikslangemine
Küberkiusamine		X
Vihakõne	X	X
Häkkimine	X	
Seksuaalse alatooniga piltide saatmine	X	X
Küberkelmus	X	

Andmekogumise protsess

ISRD4 andmekogumine toimus Eesti üldhariduskoolides 2023.aasta 5. aprillist 7. juunini.

Koolidega võeti ühendust kaks nädalat enne planeeritud uuringu algust, tutvustati uuringut ning paluti valida uuringu läbiviimiseks koolile sobivaim aeg. Lisaks saadeti koolidele ja paluti lastevanematele edastada uuringu infokirja tekst koos uuringust keeldumise vormiga. Alaealiste õpilaste vanemad võisid keelata oma lapse uuringus osalemise, selleks tuli täita ja edastada keeldumise vorm.

Koolidelt uuringu teostamiseks nõusoleku saamiseks saadeti koolide juhtidele Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Justiitsministeeriumi kantslerite poolt allkirjastatud uuringu toetus kiri.

Veebipõhist küsimustikku täitsid õpilased LimeSurvey keskkonnas. Õpilastele oli küsimustiku täitmiseks ette nähtud 45 minutit, keelevelikuna pakuti eesti, vene, inglise ja ukraina keeli. Inglise ja ukraina keel olid lisatud seoses õpilastega, kes ei valda eesti või vene keelt heal tasemel, näiteks Ukraina põgenikud või välismaalt tulnud vahetusõpilased. Küsimustik oli anonüümne ning osalemine uuringus õpilaste jaoks rangelt vabatahtlik, osalemast keelduda sai nii enne vastamise algust kui ka küsimustiku täitmise käigus.

Kokku kutsuti uuringusse 87 kooli, kellest loobus 25 õppeasutust. Uuringus osales 62 Eesti kooli, 383 klassi, kokku 6663 õpilast.

Uuringut planeerides arvestati keeldujatega ning moodustati suurem valim, mis tagas nõutud arvu noorte uuringusse kaasamise.

ISRD uuringu metoodika näeb ette, et küsitluse läbiviimise ajal viibib õpilaste juures väljaõppe läbinud küsitleja. Klassis kohal viibival isikul on mitmeid

funktsioone: tutvustada lühidalt uuringut ja õpilaste õigusi, jagada klassile uuringu linki ja klassi autentset ligipääsukoodi, vajadusel täpsustada küsimusi, millest respondent aru ei saa, aidata lahendada ootamatuid tehnilisi probleeme ning jälgida klassi üldist õhkkonda. Selleks, et tagada ausad vastused peaksid õpilased ideaalis täitma küsimustikku vaikuses ilma et keegi nende arvutiekraani näeks.

Andmekogumise käigus täitsid küsitlejad ka veebivormi, kuhu panid kirja klassis uuringu teostamisega seotud info ja märkused (nt kohalolijate, puudujate, vastamisest keeldujate ning vanematelt vastamiseks luba mittesaanute arvud, klassis valitseva vastamisõhkkonna iseloomustuse, tehniliste probleemide esinemise vastamise käigus jne). Küsitlejad värvati Tartu Ülikooli üliõpilaste ja töötajate seast.

Uuringu valim

Valimi ühik on kool. Valimi moodustamise põhimõtte ja suurus on kirjeldatud tabelis 2. Valitud koolides olid küsimustikule oodatud vastama kõik 8., 9., 10., ja 11. klasside õpilased. Ankeete täitma kutsuti kõik küsitluse päeval kohal viibivad klassi õpilased.

Kokku osales uuringus 6663 õpilast, peale andmete puhastamist jäi alles 6349 täidetud ankeeti. Andmete puhastamise käigus jäid vastuste seast välja suure koguse andmelünkadega ankeedid, samuti ankeedid ebaloogiliste ja küsimustega mitteseotud vastustega. Ankeedis olid esitatud kontrollküsimused, mille kaudu vaadeldi, kas vastaja vastates küsimuse ja vastusevariandid ka reaalselt läbi luges.

Tabel 2. Üldhariduskoolide valimi kirjeldus.

Piirkond	Valimi liik	Koolide arv	Hinnanguline õpilaste arv üldpopulatsioonis (8.-11. klassid)	Osalenud koolide arv*	Saavutatud valimi suurus*
Tallinn	juhu	78	16835	4	899
Tartu	juhu	28	4695	5	622
Jõhvi vald	kõikne	3	566	3	484
Kohtla-Järve linn	kõikne	8	779	6	434
Narva linn	kõikne	10	1728	5	429
Pärnu linn	kõikne	16	2200	10	837
Põlva vald	kõikne	9	509	3	236
Rakvere linn	kõikne	6	909	3	272
Saaremaa	kõikne	15	987	5	369
Võru	kõikne	4	430	2	214
Ülejäänud Eesti	juhu	260	18007	15	1553
KOKKU		437	47645	61	6349

*Arvud on esitatud puhastatud andmestiku alusel

Uuringus olid enim esindatud 8. klasside õpilased, kokku 2413 last (tabel 3). 9. klasside osakaal oli väiksem seoses koolipoolsete keeldumistega – põhikooli lõpuklass on rohkem hõivatud eksamite ning gümnaasiumi sisseastumiseks ettevalmistumisega. Kuna küsitluse läbiviimine toimus hiliskevadel, siis ei olnud võimalik valimisse sattunud koolide kõiki 9. klasside õpilasi uuringus osalema saada. Sarnase ettekäandega keeldusid ka gümnaasiumide esindajad. Oli ka koole, kes lubasid uuringus osalema vaid üksikuid klasse.

Tabel 3. ISRD-4 uuringu valim soo, klassi, vanuse ja piirkonna lõikes.

Tunnus		N
Sugu	poiss	3032
	tüdruk	3089
Klass	8. klass	2413
	9. klass	1946
	10. klass	1021
	11. klass	969
Vanus	Kuni 13	6
	13	18
	14	1092
	15	2166
	16	1456
	17	998
	18	568
	19 ja rohkem	37
	Piirkond	Harju maakond
Hiiu maakond		32
Ida-Viru maakond		1347
Lääne-Viru maakond		504
Pärnu maakond		837
Põlva maakond		236
Rapla maakond		208
Saare maakond		369
Tartu maakond		738
Valga maakond		123
Viljandi maakond		310
Võru maakond		214

Maakondlikus plaanis osales kõige rohkem õpilasi Harju maakonnast ning kõige vähem Hiiu maakonnast, mis on seotud piirkondade asustustiheduse ja koolide arvuga. Uuringus jäid esindamata Jõgeva, Järva ja Rapla

maakonnad, kust Eesti juhuvalimisse ei tulnud ühtegi kooli. Linnadest oli kõige aktiivsema osalusega Tartu linn, kus keeldus vaid üks kool ning mõned üksikud klassid.

Uuringute ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 võrreldavus

Selleks, et ISRD uuringute andmed oleksid rahvusvahelises kontekstis omavahel võrreldavad, lähtutakse valimi moodustamisel nii rahvusvahelise uuringu juhustest kui ka iga riigi individuaalsest eripärast. See ongi põhjus, miks erinevate aastate jooksul on valimid olnud erinevad. Seekord otsustati Eestis uuringut läbi viia 8., 9., 10 ja 11. klassides, mis erines eelmistest uuringutest, kui küsitleti 7., 8., ja 9. klasse. Seoses ISRD4 uuendusega avanes võimalus saada olulist teavet gümnasistide kohta, mis varasemate uuringute raames pole olnud võimalik.

Varasemast erines ka valimi ühik. Kui eelmistel kordadel oli valimi ühikuks klass ehk valitud valimisse sattunud koolidest valiti üksikud klassid, siis seekord oli valimi ühikuks kool, küsitleti valimisse sattunud koolide terved lennud, mille klassidesse registreeritud õpilaste arv ületas 10 inimest.

Sarnaselt eelmiste aastatega olid ka ISRD4 uuringus kõige enam esindatud 14 ja 15-aastased õpilased.

Valimite erineva vanuselise jaotumise tõttu otsustati käesolevas raportis omavahel võrrelda 8. ja 9. klasside tulemusi eri aastatest. Nende klasside õpilaste kohta on Eestis andmeid kogutud nii ISRD2, ISRD3 kui ka ISRD4 raames.

Eri aastate valimeid tutvustab tabel 4.

Tabel 4. ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 uuringute valimid.

		ISRD-4 2023		ISRD-3 2014		ISRD-2 2006	
		N	%	N	%	N	%
Sugu	poiss	3032	50	1738	48	1312	51
	tüdruk	3089	50	1892	52	1299	50
Klass	7. klass	–	–	1226	34	857	33
	8. klass	2413	38	1202	33	962	37
	9. klass	1946	31	1203	33	792	30
	10. klass	1021	16	–	–	–	–
	11. klass	969	15	–	–	–	–
Vanus	kuni 13	6	0.1	10	0.3	21	1
	13	18	0.2	936	26	465	18
	14	1092	17	1169	32	896	34
	15	2166	34	1175	32	813	31
	16	1456	23	334	9	361	14
	17 (ja üle*)	998	16	7	0,2	52	2
	18	568	9	–	–	–	–
	19 (ja üle**)	37	1				
Ankeedi keel	eesti	4696	74	2836	78	2038	78
	vene	1619	26	795	21	585	22
	inglise	16	0.3				
	ukraina	18	0.3				
	KOKKU	6349		3631		2623	

* ISRD-2 ja ISRD-3 uuringutes osalesid 7., 8., ja 9. klassid.

**ISRD-4 uuringus osalesid 8., 9., 10. ja 11. klassid.

Õigusrikkumiste toimepanek noorte poolt 2006., 2014. ja 2023. aastal

Esitamaks ajalist võrdlust õigusrikkumiste toimepanekust, võtame vaatluse alla sellised õigusrikkumise variandid, millega seotust uuriti noorte käest samas sõnastuses nii 2006., 2014, kui ka 2023. aasta ISRD uuringus. Selliseid variante oli kokku 9, millest jätsime kõrvale relva kaasaskandmise (ei pruugi olla üheselt õigusrikkumine). Vaatluse alla jäänud 8 varianti on esitatud järgnevas tabelis.

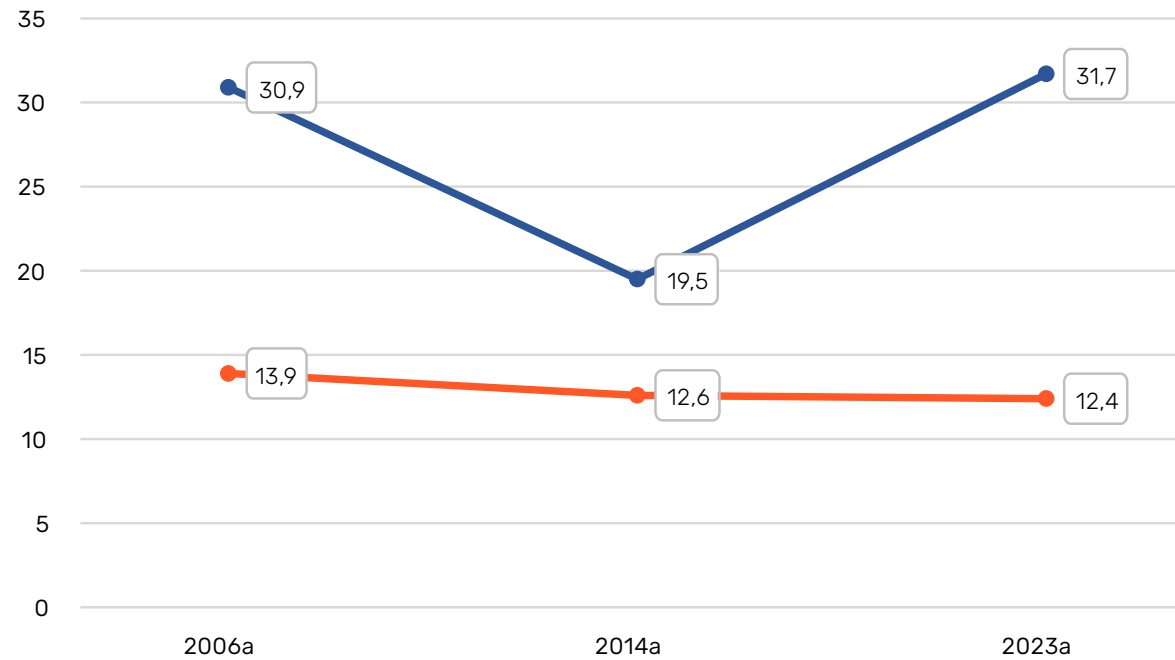
Järgnevalt arvutasime iga aasta andmete alusel kaks koondnäitajat, neist ühe eelnevalt loetletud õigusrikkumistega seotuse kohta kogu senise elu ulatuses ning teise, mis hindab seotust küsitlusele eelneva 12 kuu (ühe aasta) ulatuses. “Jah” tähendas, et vastaja oli vaadeldaval ajaperioodil vähemalt ühega kaheksast õigusrikkumisest seotud ning “Ei”, et ta ei olnud seotud ühegagi neist õigusrikkumistest.

Et näitajad oleksid võrreldavad, vaatleme võrdlevalt ainult 8. ja 9. klasside õpilaste poolt antavaid vastuseid (2006. ja 2014. aasta uuringute korral jäävad võrdlusest eemale 7. ning 2023. aasta uuringu juures 10. ja 11. klassi õpilased). Kokku jäi analüüsitavasse andmestikku 1754 vastust 2006. aastast, 2496 vastust 2014. aastast ja 4359 vastust 2023. aastast. Sõltuvalt analüüsis kasutatavates tunnustes esinevatest andmelünkadest võivad tegelikult analüüsis kasutatavad vastuste arvud olla veidi väiksemad.

Tabel 5. ISRD 2006., 2014. ja 2023. aasta uuringu raames võrreldavad õigusrikkumised.

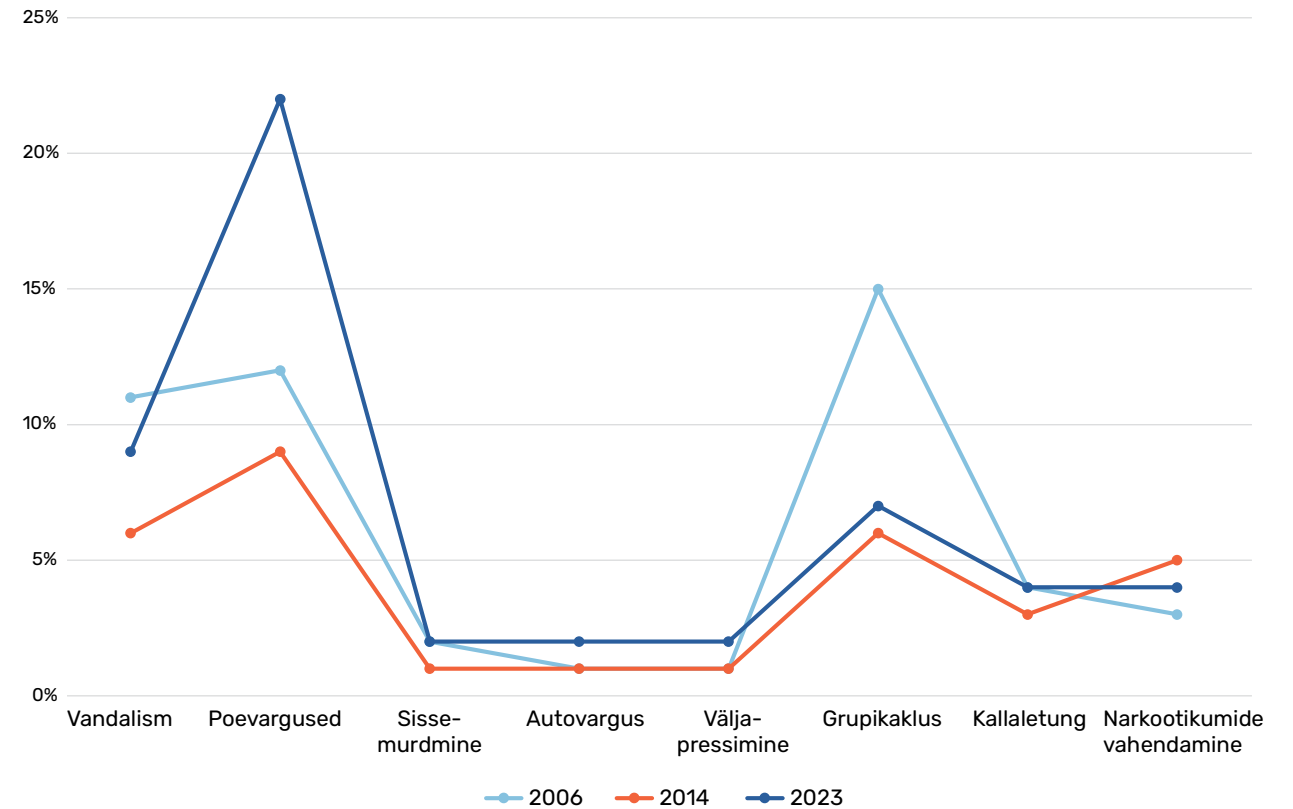
Kategooria	Küsimuse sõnastus (2023. aastal, varasematel aastatel võivad esineda väikesed erinevused)
Vandalism	Kas Sa oled kunagi tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatuseid, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne?
Poevargused	Kas Sa oled kunagi varastanud midagi poest või ostukeskusest?
Sissemurdmine	Kas Sa oled kunagi murdnud sisse hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada?
Autovargus	Kas Sa oled kunagi varastanud mootorratta või auto?
Väljapressimine	Kas Sa oled kunagi kasutanud relva, jõudu või ähvardusi, et saada kelleltki raha või muid esemeid?
Grupikaklus	Kas Sa oled kunagi osalenud grupikakluses tänaval või mõnes muus avalikus kohas (näiteks kaubanduskeskuses, staadionil)?
Kallaletung	Kas Sa oled kunagi kellegi läbi peksnud või talle haiget teinud, kasutades keppi, nuiat, nuga või püstolit nii tõsiselt, et ta sai vigastada?
Narkootikumide vahendamine	Kas Sa oled kunagi narkootikume müünud või aidanud kellelgi narkootikume müüa?

Vaatleme kõigepealt üldist õigusrikkumiste taset (joonis 1).

Joonis 1. Õigusrikkumisi toime pannud noori 2006., 2014. ja 2023. aastal (%).

Nagu jooniselt näeme, on küsitluseelse aasta jooksul toime pandud õigusrikkumiste tase suhteliselt ühtlane, välja võib tuua kerge vähenemistendentsi (13.6% 2006 > 12.4% 2023). Seevastu kogu noore senist elutsüklit hõlmav õigusrikkumiste näitaja on 2014. aastal küllaltki madal (19.5%) võrreldes 2006. ja 2023. aastaga, mil õigusrikkumiste toimepanijaid on üle 10% rohkem (vastavalt 30.9 ja 31.7%). Kui 2014. aasta uuringu korral toodi õigusrikkumiste vähenemise ühe põhjusena välja õigusrikkumiste uute (eelkõige internetiga seotud) vormide võrdluses mittekajastumine, siis taseme tõusu 2023. aastaks selle põhjendusega paraku siduda ei saa. Koondnäitaja muutuse põhjendamiseks vaatleme õigusrikkumiste taset eri aastatel koondnäitaja komponentide lõikes (joonis 2).

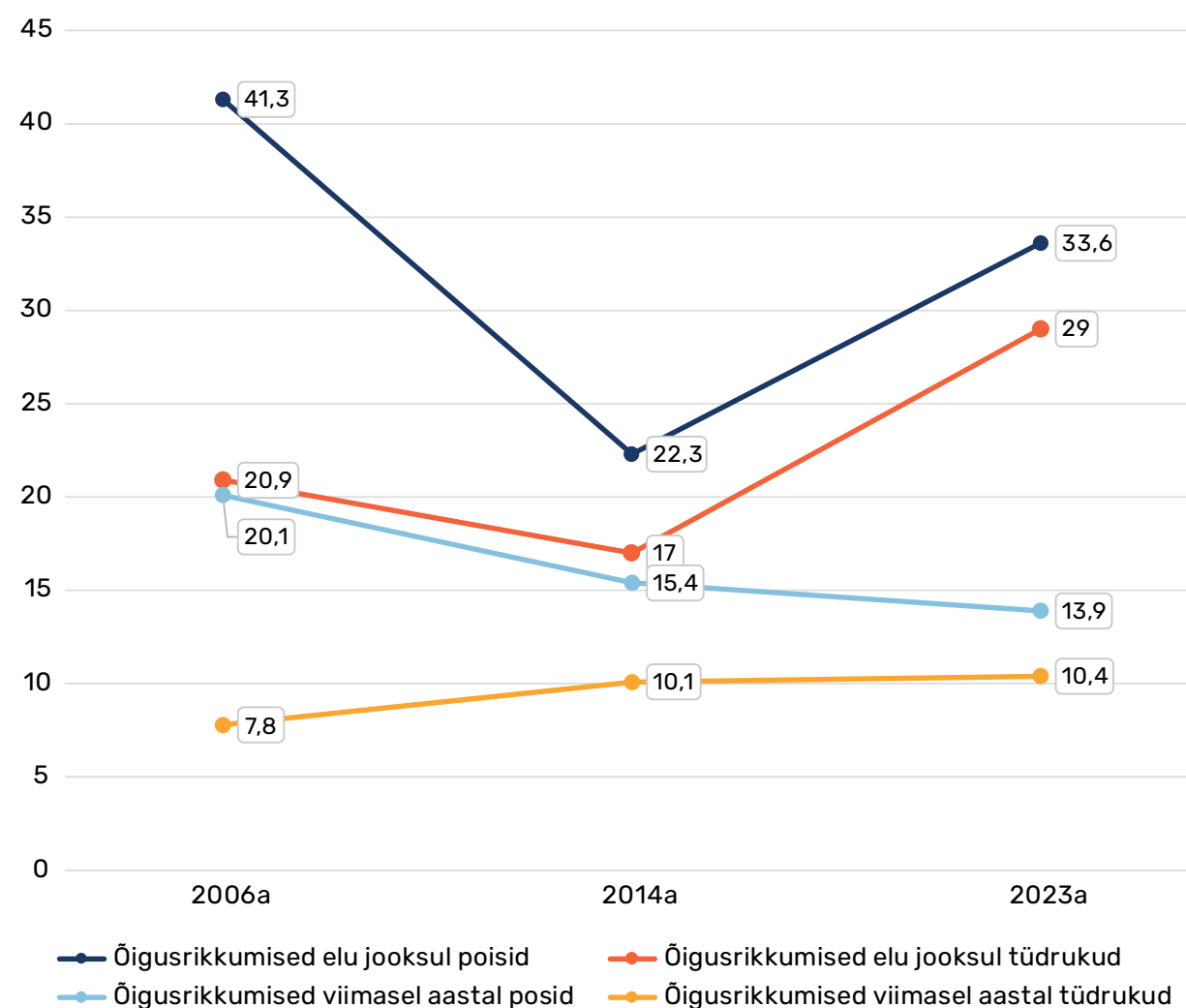

Joonis 2. Elu jooksul eri liiki õigusrikkumisi toime pannud noored 2006., 2014. ja 2023. aastal (%).

Nagu jooniselt näeme, on nii 2006. kui ka 2023. aastal olemas mõned just neile aastatele tüüpilised õigusrikkumised. 2006. aastal on selleks grupiakklused, ka vandalismi ja poevarguste tase on 2006. aastal 2014. aastaga võrreldes kõrgem. 2023. aasta eristub esmajoonel poevargustega seotuse kõrge tasemega. Poevargused võivad lisaks vajadusele millegi järele seonduda järjest enam ka sotsiaalmeediaga (põnevust tekitavad järele tehtavad tegevused). 2006. aasta grupiakkluste kõrge tase võib põhineda vastusevariandi sõnastuse teataval erinevusel järgnevatel aastatel uuringutega võrreldes (täiendava näitena kakluste asukohast on toodud „kooli mänguväljak“, mis võib viidata ka varases lapsepõlves toimunud intsidentidele, mida ilma selle näiteta grupiakklustega ei seostataks).

Täiendavate seletustena on võimalikud kriitilisem suhtumine varasematel aegadel toimepandusse lähtuvalt ühiskondlike rõhuasetuse muutumisest ajas ning Eesti kui terviku kaetuse erinevused eri aastate valimis. Paraku vajavad need kinnitamiseks või ümberlöökkamiseks edaspidist süvaanalüüsi ja õigusrikkumiste täpsema tausta avamist, mida kogutud andmed ka igati võimaldama peaksid.

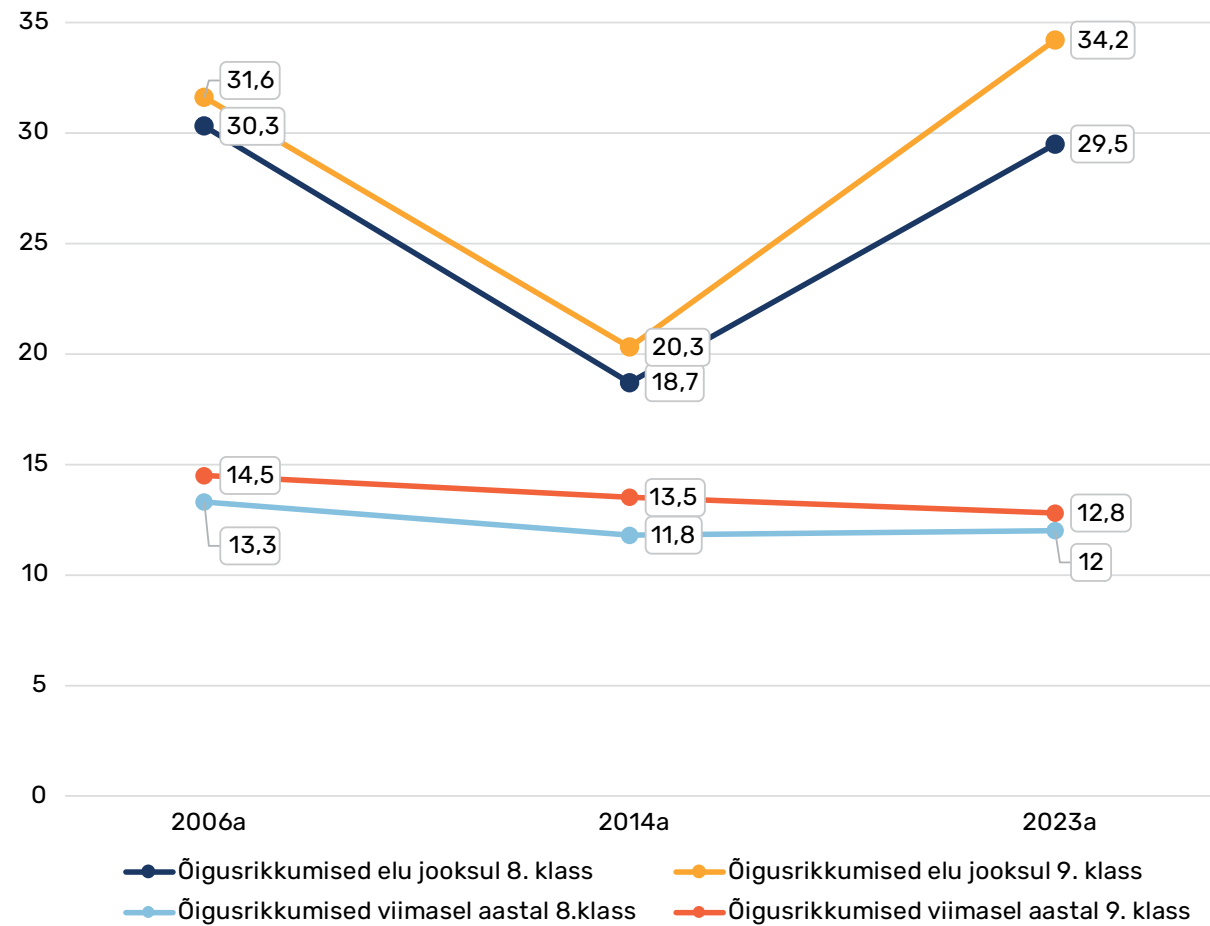
Soolises lõikes on võrdlev õigusrikkumistega seotus esitatud joonisel 3.

Joonis 3. Õigusrikkumiste toimepanek soo lõikes 2006., 2014. ja 2023. aastal (%).

Nagu näeme, on suuremad õigusrikkumiste toimepanijad poisid, kuid vahe tüdrukutega on perioodil 2006 kuni 2023 vähenenud nii viimase aasta kui ka eluaegses lõikes. Lähimineviku osas esineb poiste õigusrikkumises vähenemistendents (20.1 > 15.4 > 13.9), tüdrukute seas õigusrikkumiste sooritajate arv paraku vähesel määral kasvab (7.8 > 10.1 > 10.4). Kogu eelnenud elu plaanis õigusrikkumiste toimepanekus on nii poiste kui ka tüdrukute osas täheldatav 2014. aasta langus, välja on siin aga mõtet tuua asjaolu, et kui poiste õigusrikkumiste tase oli ülekaalukalt (41.3%) kõige kõrgem 2006. aastal, siis tüdrukud on enim õigusrikkumisi toime pannud 2023. aasta küsitluste andmete alusel (29%, mis ligineb juba poiste sama aasta analoogsele näitajale (33.6)).

Vaatleme veel õigusrikkumisi lähtuvalt sellest, millises klassis vastaja õpib (joonis 4).

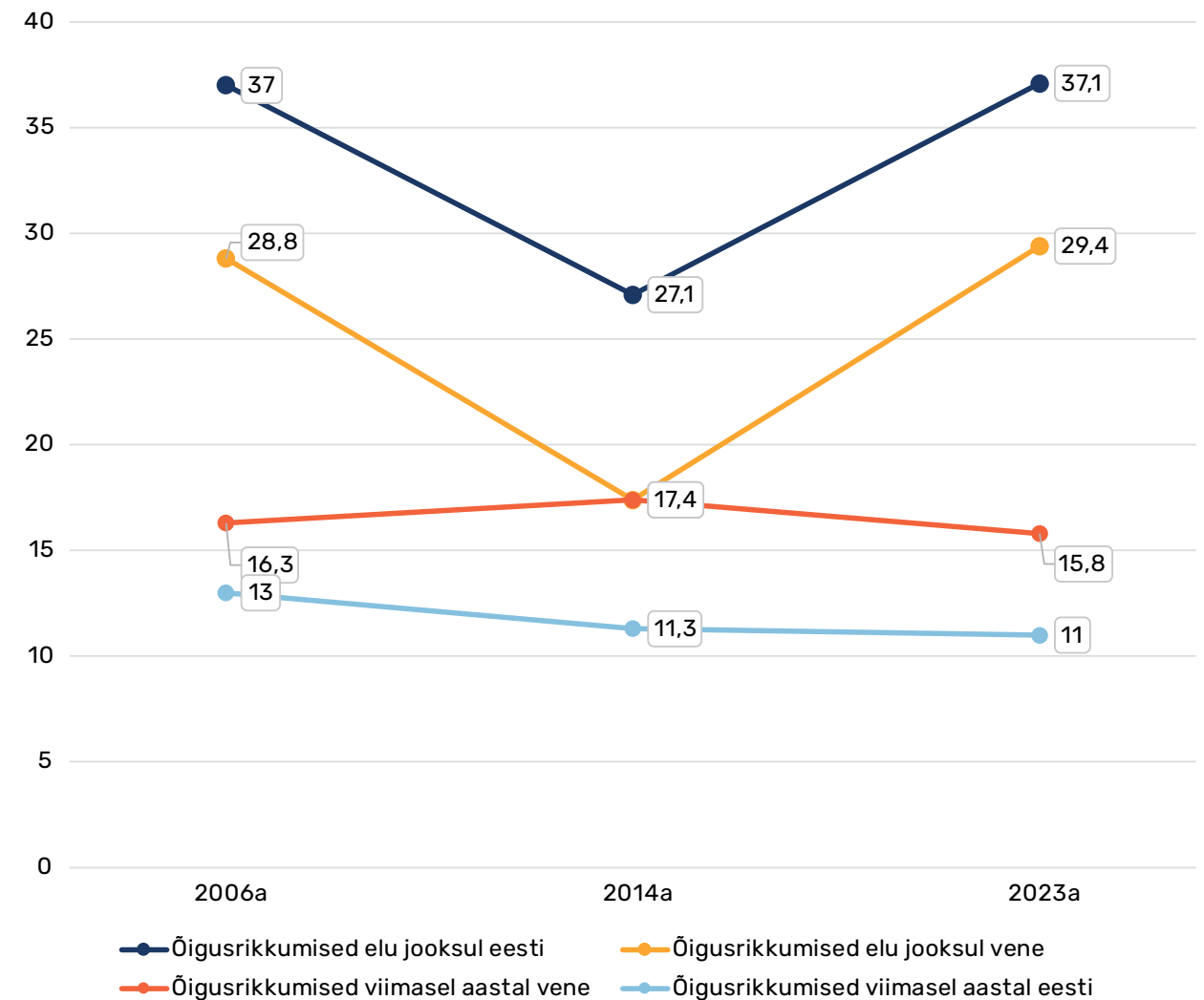

Joonis 4. Õigusrikkumiste toimepanek klassi lõikes 2006., 2014. ja 2023. aastal (%).

Nagu jooniselt näeme, on viimase aasta plaanis näitaja väärtused vägagi sarnased ja stabiilsed, 8. klassi osas võime rääkida isegi õigusrikkumiste kergest vähenemisest.

Eluaegses võtmes on taas fikseeritav selge langus 2014. aastal. Veidi rohkem on õigusrikkumisi raporteerinud 9. klassi õpilased, mis on nende pikemast elukogemusest lähtuvalt ka loogiline. Samas on õigusrikkumiste taseme vahe 8nda klassiga 2023. aastaks suurenenud.

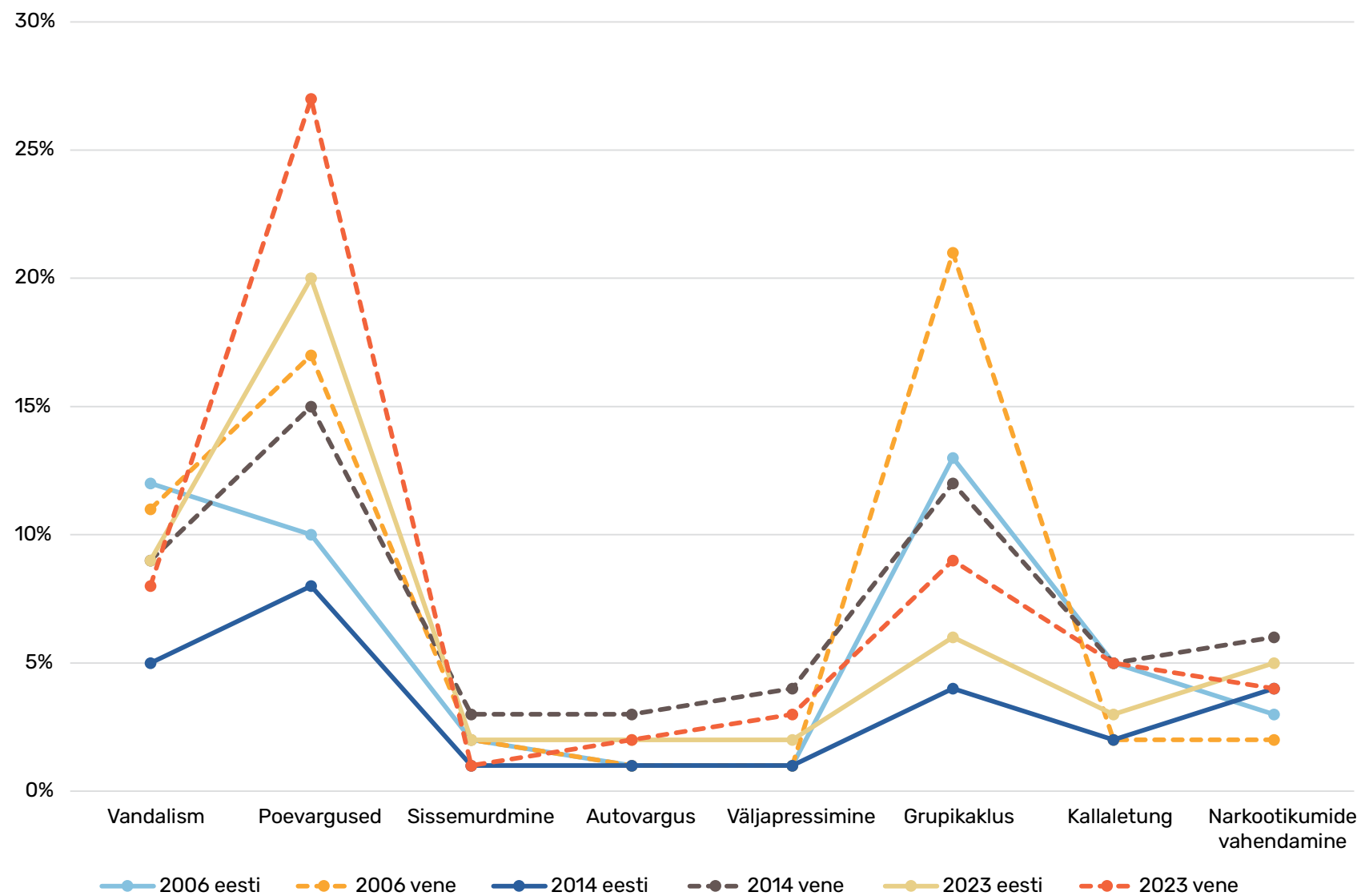
Vaatleme õigusrikkumiste koondnäitaja väärtusi nüüd vastamise keele põhiselt (joonis 5).

Joonis 5. Õigusrikkumiste toimepanek vastaja keele lõikes 2006., 2014. ja 2023. aastal (%).

Venekeelsete vastajatega on seotud rohkem õigusrikkumisi, seda nii elu jooksul kui ka viimase aasta lõikes. Muus plaanis jälgivad ajalised trendid üldisi tendentse, teatava erandina on venekeelsete noorte küsitluseelse aasta õigusrikkumiste tase kõrgeim 2016. aastal, kuid see erinevus pole suur.

Olukorra täpsustamiseks vaatame eesti- ja venekeelseid noori õigusrikkumiste liikide osas 2006-2023 (joonis 6).

Joonis 6. Elu jooksul eri liiki õigusrikkumisi toime pannud noored 2006., 2014. ja 2023. aastal vastamise keele lõikes (%).

Nagu näeme, pole eesti- ja venekeelsete vastajate osas tegemist struktuursete erisustega (välja arvatud võib-olla vandalismiga seotuse suhteliselt kõrgem tase eestikeelsete vastajate seas 2006. aastal), vaid õigusrikkumisetega seotuse kõrgema tasemega vene noorte seas samade liikide lõikes.

Kokkuvõttes võib välja tuua, et viimase 12 kuu osas vastajate poolt raporteeritud seotus õigusrikkumistega on üle aastate küllalt stabiilne ja

isegei kerge vähenemistendentsiga. Tõusnud on tüdrukute ja vähenenud poiste poolt toime pandud õigusrikkumised. Elu jooksul toime pandud õigusrikkumiste ajalised trendid vajavad kindlamaks seletamiseks sügavamalt analüüsi nii ISRD projekti andmete kui ka teiste allikate alusel.

Noorte õigusrikkumiste levik 2023.a.

Õigusrikkumiste näitajad

Õigusrikkumiste toimepanemise levimust uuriti küsides, kas vastaja on kunagi toime pannud mingit liiki õigusvastast tegu. Kui vastus oli jaatav, siis täpsustati, mitu korda seda viimase 12 kuu jooksul tehti. Sel moel on võimalik vaadata kahte tüüpi näitajaid: õigusrikkumise toimepanek kogu senise elu ja viimase aasta (küsitlusele eelnenud 12 kuud) jooksul. Uuritud õigusrikkumiste loetelu on esitatud tabelis 9.

Kallaletungi, külmrelva kaasas kandmise ja intiimsete fotode jagamise märkimise puhul vastaja poolt lisati tema poolt vastatavasse veebivormi ka täpsustavad küsimused, nt teo motiivide või õigusrikkumise politsei poolt tuvastamise kohta.

Õigusrikkumiste üldülevaade

Kõige sagedamini (vt joonis 7) panevad noored toime poevargusi: 23% noortest on seda liiki õigusrikkumist elu jooksul toime pannud, 5% uuringule eelnenud 12 kuu jooksul (edaspidi viimasel aastal). Üsna levinud noorte seas

Tabel 6. ISRD4 uuringu raames käsitletud õigusrikkumised.

Põhikategooria	Alamkategooria	Küsimuse sõnastus
Vandalism	Grafiti tegemine	Kas Sa oled kunagi ilma loata joonistanud või teinud grafiti seinale, tunnelisse, rongile, bussile või muusse sarnasesse kohta?
	Vandalism	Kas Sa oled kunagi tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatu-seid, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne?
Varavastased õigusrikkumised	Poevargused	Kas Sa oled kunagi varastanud midagi poest või ostukeskusest?
	Sissemurdmine	Kas Sa oled kunagi murdnud sisse hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada?
	Autovargus	Kas Sa oled kunagi varastanud mootorratta või auto?
Vägivald	Väljapressimine	Kas Sa oled kunagi kasutanud relva, jõudu või ähvardusi, et saada kelleltki raha või muid esemeid?
	Külmrelva kaasas kandmine	Kas Sa oled kunagi enesekaitseks või teiste ründamiseks kaasas kandnud relva, näiteks keppi, nuiat, nuga või püstolit?
	Grupikaklus	Kas Sa oled kunagi osalenud grupikakluses tänaval või mõnes muus avalikus kohas (näiteks kaubanduskeskuses, staadionil)?
	Kallaletung	Kas Sa oled kunagi kellegi läbi peksnud või talle haiget teinud, kasutades keppi, nuiat, nuga või püstolit nii tõsiselt, et ta sai vigastada?
Narkootikumide vahendamine	Narkootikumide vahendamine	Kas Sa oled kunagi narkootikume müünud või aidanud kellelgi narkootikume müüa?
Internetis toime pandud õigusrikkumised	Intiimse foto jagamine	Kas Sa oled kunagi jaganud internetis intiimset fotot või videot kellestki, kes ei soovinud, et teised seda näeksid?
	Vihakuritegu online	Kas Sa oled saatnud sotsiaalmeedias haavavaid sõnumeid või kommentaare kellegi rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, religiooni, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase kohta?
	Arvutikelmus	Kas Sa oled kunagi kasutanud interneti, e-maili või sotsiaalmeediat, et petta teisi (näiteks andmepüük, väärtusetute või illegaalsete asjade müük vms.) raha teenimise eesmärgil?
	Häkkimine	Kas Sa oled kunagi häkinud kellegi arvutisse või kontole info või kontrolli saamise või andmete hävitamise eesmärgil?

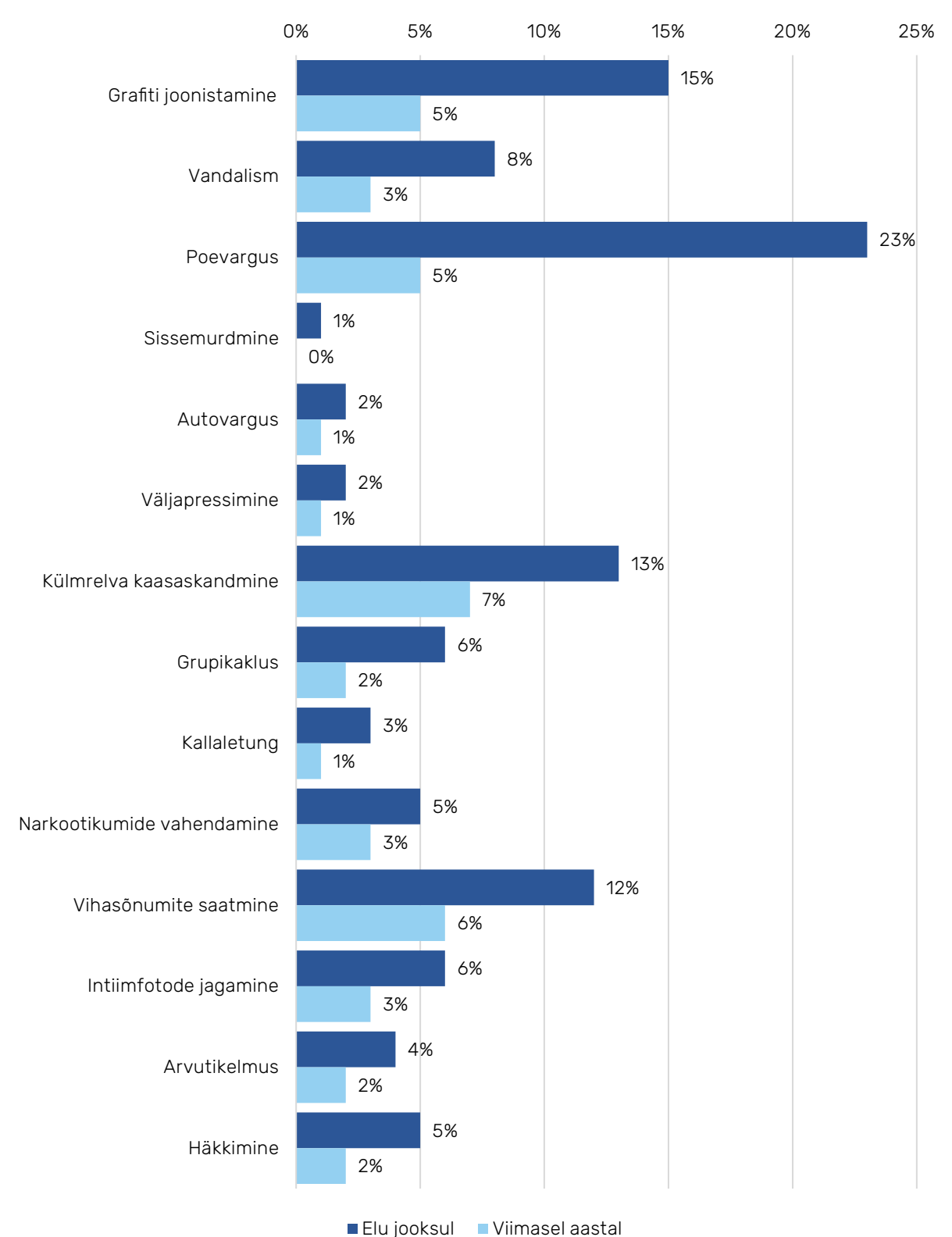
on grafiti tegemine (15% on seda teinud elu jooksul, 5% viimasel aastal), samuti osalemine grupikakluses (6% elu jooksul, 2% viimasel aastal) ja narkootikumide müük või vahendamine (5% elu jooksul, 3% viimasel aastal).

Suhteliselt väike osa, 3% uuringust osa võtnud noortest on kunagi kellegi läbi peksnud või talle mingit vahendit (keppi, nuiat, nuga või püstolit) kasutades nii tõsiselt haiget teinud, et ohver sai vigastada. Üks protsent vastanutest on seda teinud uuringule eelnenud 12 kuu jooksul.

Noorte käest, kes on kunagi kellegi läbi peksnud, uuriti, kas juhtunu oli kättemaksuks millegi eest, mida see inimene oli varem teinud või öelnud. Kättemaksu motiivi kinnitas 53% vastanutest. Neist omakorda 74% vastas, et maksis kätte enda eest, 44% oma sõpra või sõprade eest, 20% maksis kätte perekonna ning 12% oma kogukonna eest (üheaegselt oli võimalik anda mitu vastust). Politseile sai teatavaks 18% kallaletungidest.

13% uuringus osalenud noortest vastas, et on elu jooksul kandnud kaasas relva, näiteks keppi, nuiat, nuga või püstolit; 7% on seda teinud uuringule eelnenud aastal. Neilt noortelt, kes olid relva kaasas kandnud, uuriti, mis relva nad täpselt kaasas kandsid ja mis eesmärgiga. Suurem osa noortest vastas, et selliseks esemeks on olnud nuga või muu terav ese; 16%, et tal on kaasas olnud kepp, nuiat või muu nüri ese, 7% vastas, et on kaasas kandnud püstolit (tulirelva) ja 14% on kaasas kandnud muud relvana kasutatavat eset. Lisatud tekstilistest vastustest selgus, et sel juhul on sageli tegemist pipragaasiga.

Peamiseks relva kandmise põhjuseks on enesekaitse (89%), millele järgnevad soov tunda ennast mingi grupi liikmena (6%), naabruskonna kaitsmine sissetungijate eest (5%), teise isiku või isikute grupi ründamise vajadus (5%), kättemaks kellegi millegi eest, mida ta tegi (4%) ning muud põhjused (9%). Suurem osa „relvastatud“ noortest (86%) ei ole kaasaskantavat relva kunagi

Joonis 7. Õigusrikkumiste levik elu jooksul ja uuringule eelnenud 12 kuu lõikes (%).

kasutanud, 12% kasutas relva kellegi ähvardamiseks ning 5% kellelegi haiget tegemiseks.

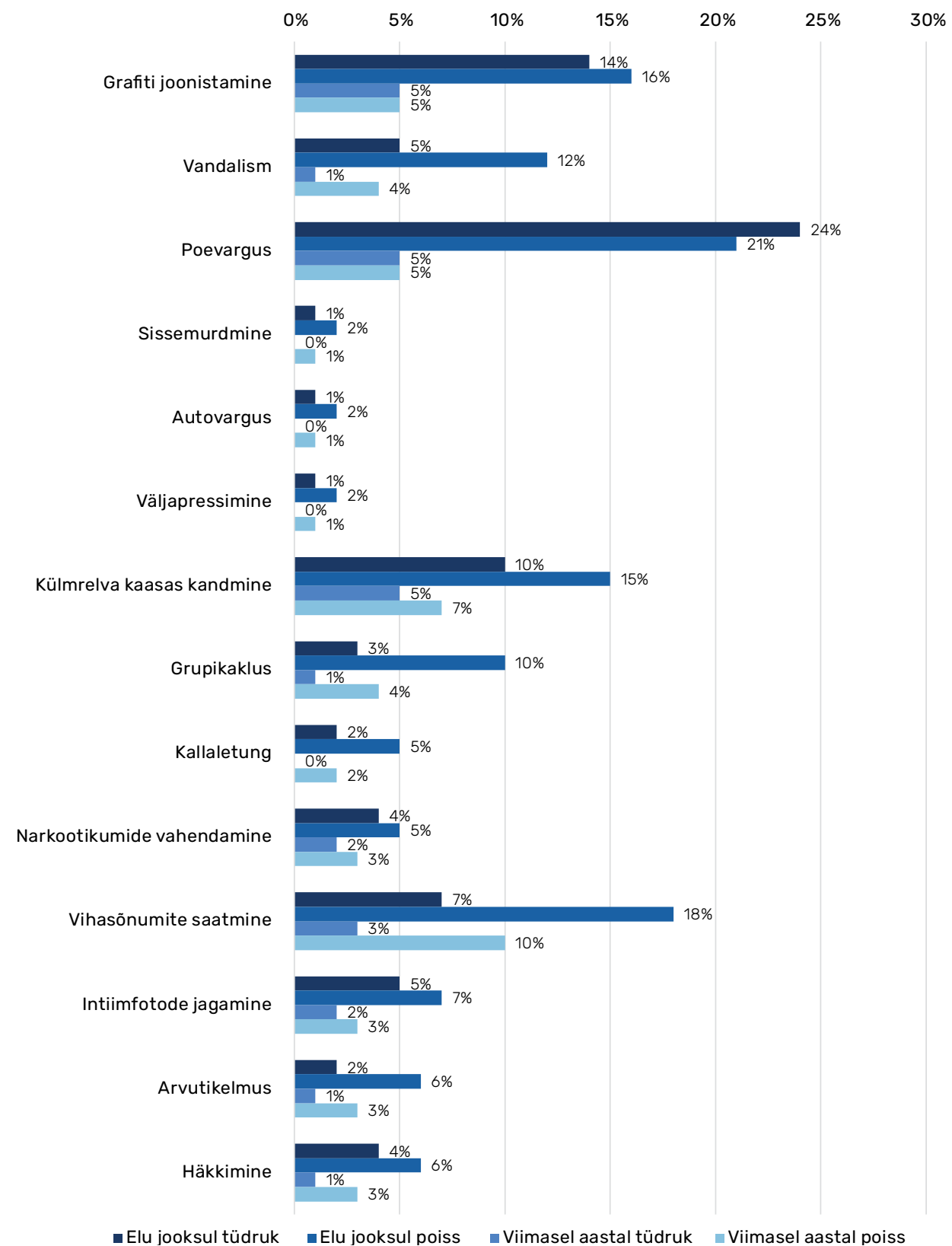
Erinevalt eelmistest ISRD uuringu lainetest lisati ISRD4 uuringusse küsimused internetis toime pandud õigusrikkumiste kohta. Kõige rohkem on internetis toime pandud õigusrikkumistest noorte seas levinud haavavate sõnumite või kommentaaride saatmine sotsiaalmeedias kellegi rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase kohta. Elu jooksul on seda laadi sõnumeid saatnud 12% noortest ning uuringule eelnenud 12 kuu jooksul 6% noortest.

Elu jooksul on 6% uuringust osa võtnud noortest jaganud internetis intiimset fotot või videot kellestki, kes ei soovinud, et teised seda pildimaterjali näeksid. Viimase aasta jooksul on ilma loata teise inimese intiimset fotot jaganud 3% noortest. Noortel, kes on kunagi mittekonsensuslikult sellist materjali jaganud, paluti kirjeldada viimast juhtumit. 14% vastasid et inimene, kelle fotot nad jagasid, oli nende praegune või endine poiss- või tüdruksõber. Liigi järgi oli 69% sellise tegevusega seotud noortest jaganud intiimset pilti/videot, 44% sõnumit või kommentaari ning 14% muud materjali (samaaegselt võis valida mitu vastust). 22% noortest vastasid, et intiimsete fotode võrgus jagamine oli kättemaksuks millegi eest, mida see inimene oli varem teinud või öelnud. Ainult 6% jagamisjuhtumitest sai politseile teatavaks.

Vastanutest 4% on kunagi kasutanud internetti, e-maili või sotsiaalmeediat petmiseks raha teenimise eesmärgil ning 2% on seda teinud uuringule eelnenud 12 kuu jooksul. Elu jooksul häkkis kellegi arvutisse või kontole 5% ning viimasel aastal on seda teinud 2% vastanud noortest.

Õigusrikkumised soo lõikes

Elu jooksul õigusrikkumisi toime pandud poiste osakaal on tüdrukutega võrreldes kõrgem kõikide õigusrikkumise liikide puhul, välja arvatud vargused poest või ostukeskusest (joonis 7). Elu jooksul poevargusi toime pandud tüdrukute osakaal on 24%, poiste puhul on vastav näitaja 21%. Eriti kõrge on poiste seotus tüdrukutega võrreldes vandalismi, grupikakluste ja vihasõnumite saatmise osas.

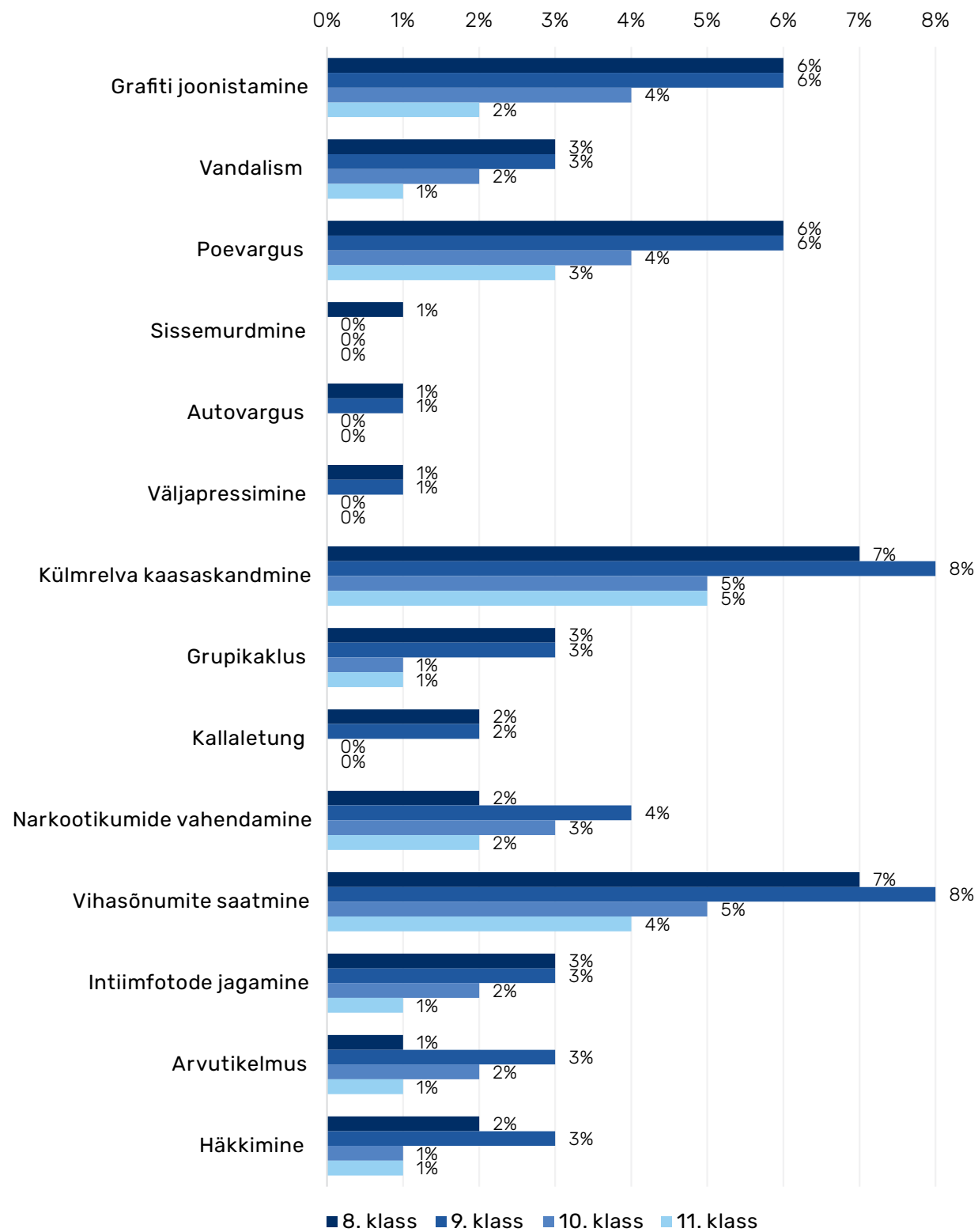
Õigusrikkumised klasside lõikes

Vaadates õigusrikkumise esinemist klasside lõikes (joonis 8), tuleks eeskätt analüüsida õigusrikkumiste esinemist uuringule eelneval aastal, kuna selline näitaja peegeldab paremini vanuselisi erinevusi õigusrikkumiste toimepanemisel. Tulemustest joonistub väga selge tendents: õigusrikkumiste levik põhikooli õpilaste seas on kõrgem võrreldes gümnaasiumi õpilastega. Selline erinevus on ilmselt seotud asjaoluga, et gümnaasiumi pääsevad eeskätt paremate õppetulemuste ja -distsipliiniga lapsed.

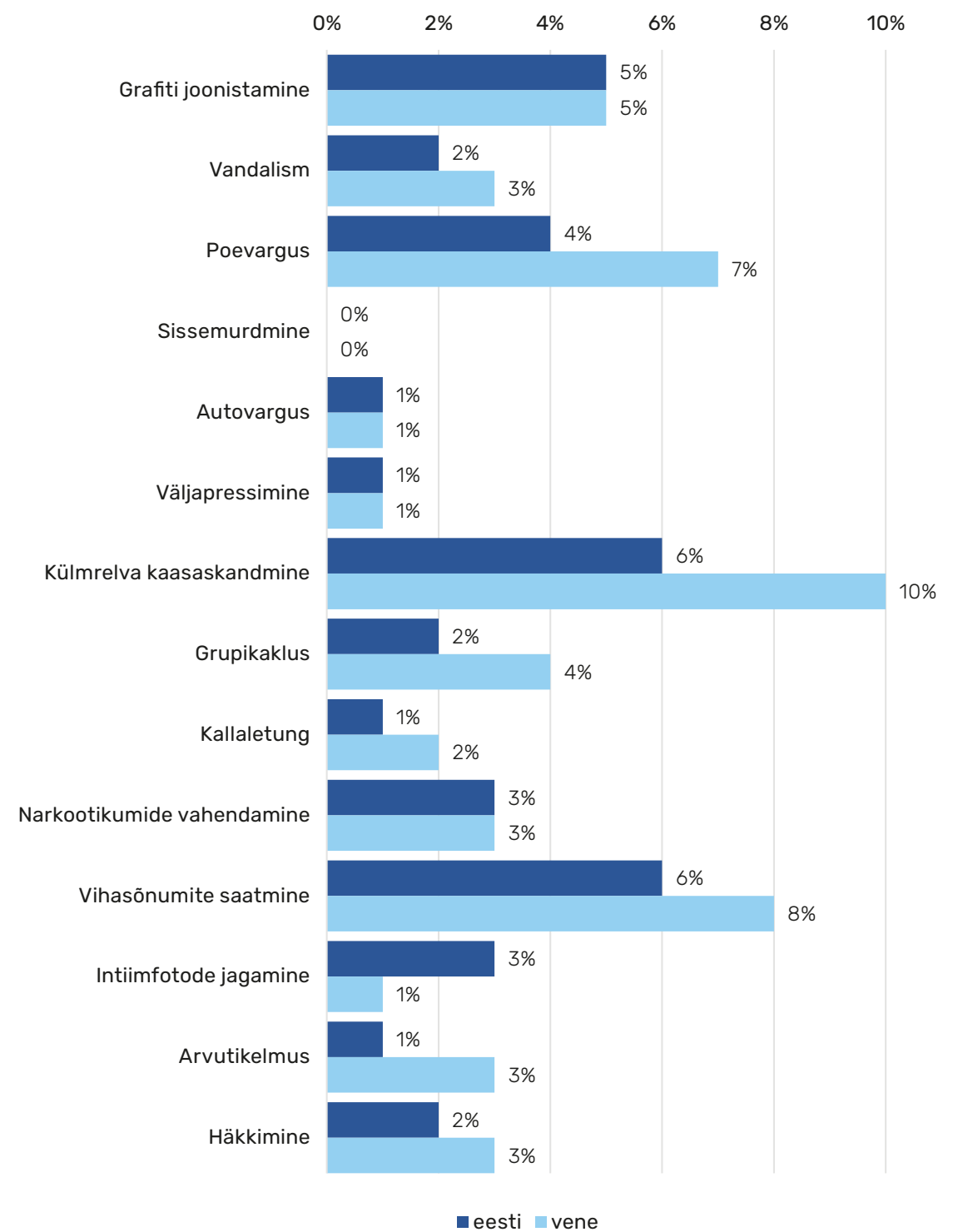
Kui võrrelda kaheksandat klassi üheksandaga (joonis 8), selgub, et õigusrikkumiste esinemise tase on üheksandas klassis kõrgem narkootikumide vahendamise osas (vastavalt 4% ja 2%), mõnevõrra erinevad ka vihasõnumite saatmine (8% ja 7%) ning arvutikelmus (vastavalt 2% ja 1%).

Gümnaasiumi klassides erineb õigusrikkumiste esinemine vanuse kasvades ainult graffiti ja vandalismi puhul: 11.klassi gümnaasistid panevad seda sordi õigusrikkumisi 10.klassi gümnaasistidega võrreldes harvemini toime.

Joonis 8. Õigusrikkumiste levik soo lõikes (%).

Joonis 9. Õigusrikkumiste esinemine uuringule eelneval aastal klasside lõikes (%).

Joonis 10. Õigusrikkumiste esinemine uuringule eelneval aastal vastamise keele lõikes (%).

Õigusrikkumised vastamise keele löikes

Võrreldes õigusrikkumiste esinemist eesti ja vene keelt kõnelevatel lastel (joonis 9) jõuame järeldusele, et erinevused on küllaltki olulised, v.a. grafiti tegemise ja narkootikumide vahendamise osas. Valdavalt on õigusrikkumiste levik vene noorte seas eesti noortega võrreldes kõrgem. Erandiks on intiimfotode jagamine, mis on eesti noorte seas rohkem levinud.

Õigusrikkumiste toimepanek piirkonna löikes

ISRD-4 uuringu piirkondliku jaotuse moodustamisel võeti esmaseks aluseks statistilise territoriaaljaotuse nomenklatuuri standard NUTS3, mida kasutab ka Statistikaamet. Lähtudes uuringu vajadustest ja võrreldavusest varasemate andmetega vaadeldi Tallinna ülejäänud Harjumaaast eraldi, samuti moodustas iseseisva piirkonna Tartu. Lõpptulemusena valmis järgmine seitset piirkonda hõlmav jaotus: Tallinn, Tartu, Harjumaa (-Tallinn), Lääne-Eesti (Lääne-Virumaa, Rapla, Jõgeva); Kirde-Eesti (Ida-Virumaa); Lõuna-Eesti (Põlva, Tartumaa (-Tartu), Valga, Viljandi, Võru).

Kuna piirkonniti erines põhikoolide ja gümnaasiumite osakaal, mis võib mõjutada erinevusi piirkondade vahel, siis antud raportis analüüsitakse vaid põhikoolide andmestikku (tabel 7).

Ehkki peaaegu kõik õigusrikkumiste näitajad on Kirde-Eestis teistega võrreldes kõrgemad, siis intiimfotode või -videote jagamine (1%) on Eesti selles piirkonnas madalaim, sama kehtib ka sissemurdmiste (0.2%) korral. Kirde-Eestis suhteliselt enam esinevad õigusrikkumised on vihakuritegu sotsiaalmeedias

(10%), enesekaitseks või ründamiseks relva kaasas kandmine (10%), vandalism (5%), häkkimine (4%) ja internetikelmus (3%).

Tartu linna noored on raporteerinud teiste piirkondadega võrreldes suhteliselt enim grafiti tegemist (8%), narkootikumide vahendamist (3%) ja relva või jõuga ähvardades esemete nõudmist (2%).

Lääne-Eesti piirkonnas on teistega võrreldes kõrgem intiimfotode või -videote levitamine (4%) ning sissemurdmise varguse eesmärgiga (0.7%).

Tabel 7. Õigusrikkumised viimase 12 kuu jooksul piirkonna löikes (%).

	Tallinn %	Tartu %	Harjumaa (Tallinn) %	Lääne- Eesti %	Kesk- Eesti %	Kirde- Eesti %	Lõuna- Eesti %
Graffiti joonistamine	6	8	6	6	4	7	4
Vandalism	3	4	2	3	3	5	3
Poevargus	10	7	7	5	5	7	3
Sissemurdmine	1	0.4	0.4	1	1	0.2	0.4
Mootorratta või auto varastamine	1	1	2	1	1	1	1
Väljapressimine	1	2	1	1	1	1	0.4
Külmrelva kaasas kandmine	7	9	6	7	8	10	4
Grupikaklused	4	3	2	3	3	4	2
Kallaletung	4	2	1	2	1	2	1
Narkootikumide müük või vahendamine	2	3	3	3	3	3	3
Intiimfotode või -video jagamine	3	4	3	4	4	1	3
Vihakuritegu sotsiaalmeedias	6	6	4	8	7	10	6
Internetikelmus	2	2	1	2	2	3	2
Häkkimine	2	3	1	2	3	4	2

Kõige vähem õigusrikkumisi pannakse toime Lõuna-Eestis. Selle piirkonna noored on suhteliselt kõige vähem seotud nii relva kaasas kandmise, grafiti tegemise, häkkimise, mootorratta või auto ärandamise ning relva või jõuga ähvardamisega. Ka Harjumaa ja Kesk-Eesti paistavad silma madala õigusrikkumiste taseme poolest. Suhteliselt madal on Harjumaal seotus vandalismi ning Kesk-Eestis näiteks grafiti tegemise, poevarguste, internetikuritegude ning relva või jõuga ähvardades esemete nõudmisega.

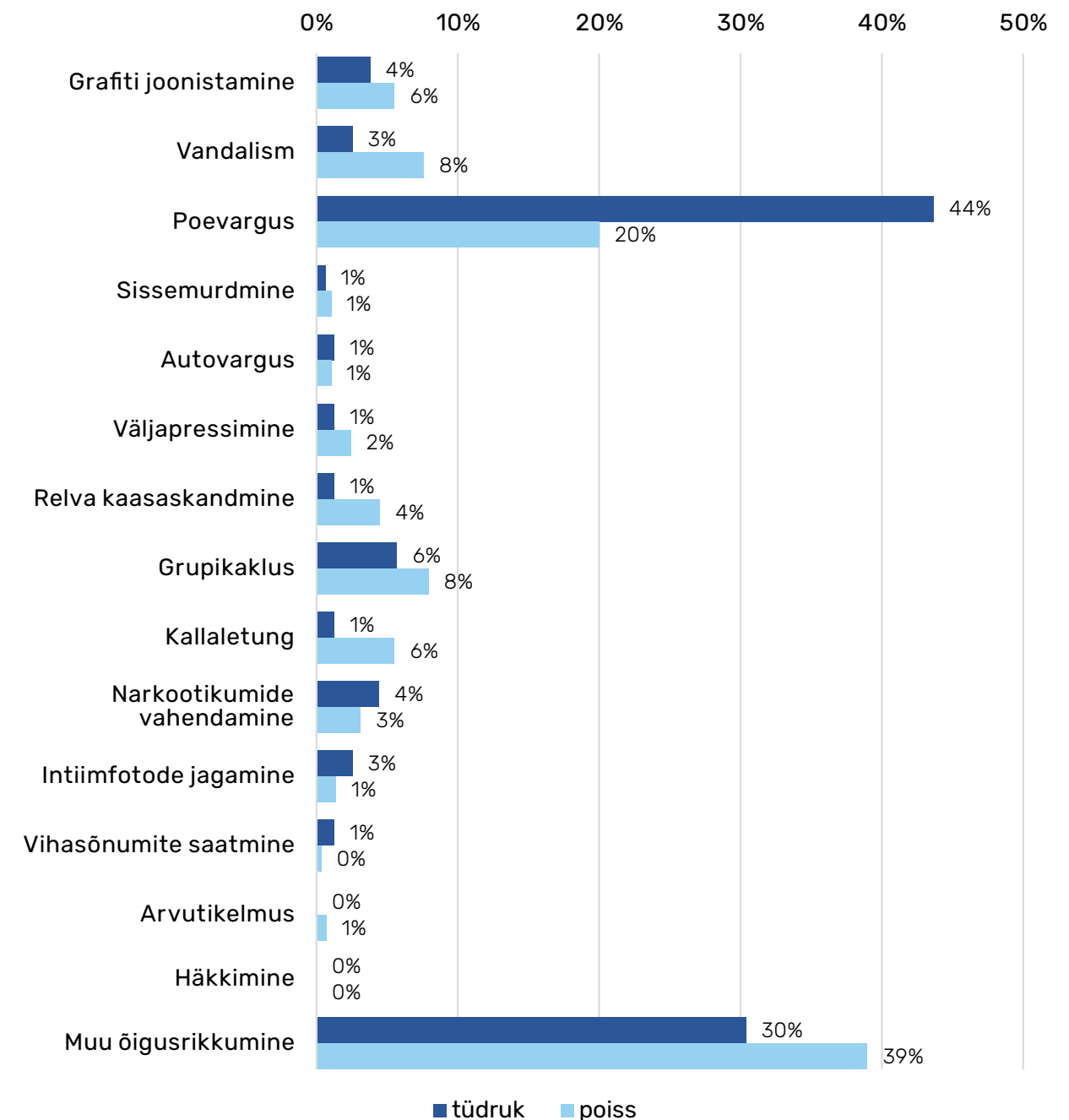
Kõige rohkem vargusi poest ja ostukeskustest tunnistasid oma vastustes Tallinna õpilased, kokku 10% sealsetest noortest on lahkunud poest kauba eest maksmata.

Õigusrikkumistega seotud kontakt politseiga

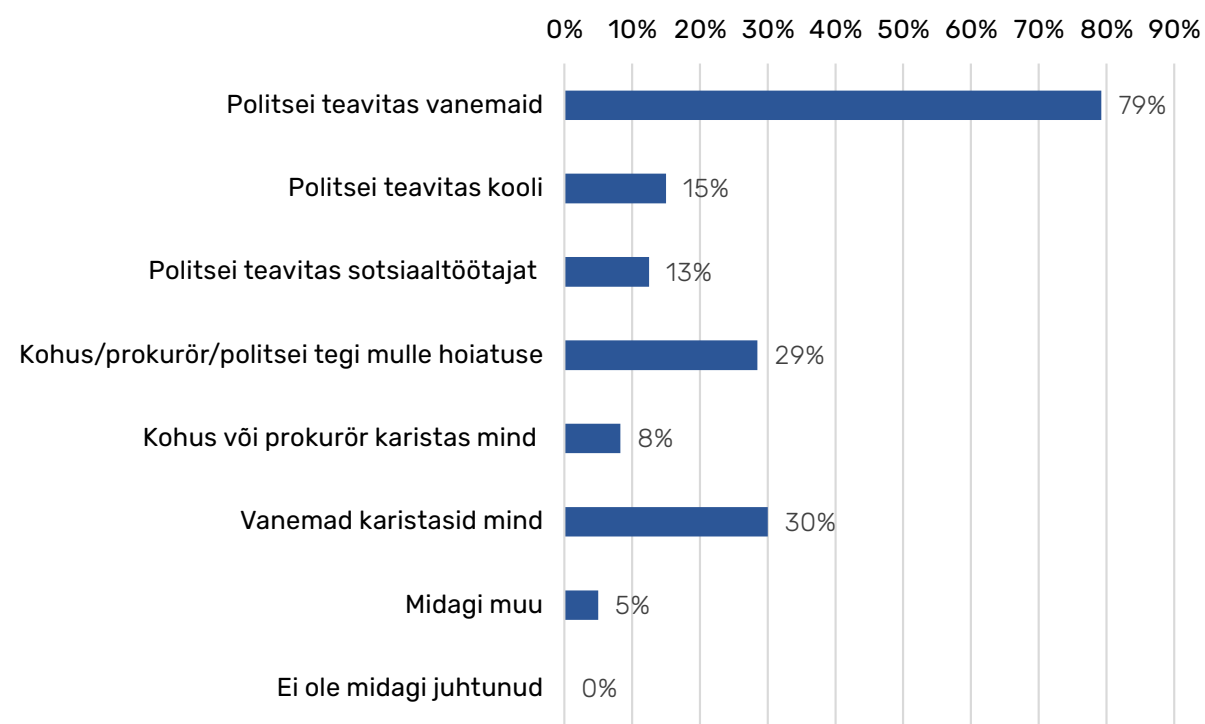
9% küsitlusele vastanud noortest märkis oma vastustes, et neil on seoses õigusrikkumise toimepanekuga olnud tegemist politseiga. Selline kokkupuude on olnud 12% poistest ja 6% tüdrukutest. Põhikooli õpilased puutuvad politseiga seoses õigusrikkumistega kokku sagedamini kui gümnaasiumi õpilased: kaheksanda ja üheksanda klassi õpilastest oli selline kokkupuude 10% vs 6% kümnendas ja 5% üheteistkümnendas klassis. Keele osas olulisi erinevusi ei tuvastatud: eesti noortest vastasid veidi üle 8% ja vene noortest 9%, et neil on olnud tegemist politseiga.

Uuriti ka, millise õigusrikkumisega seoses on noortel kokkupuude politseiga esinenud (joonis 10, valida võis mitu varianti). Kõige sagedamini peab politsei noori kinni seoses poevargusega. Poevargustega seotud politseiga kokkupuudete osakaal on kõrgem tüdrukute seas: 44% tüdrukutest, kel oli kokkupuuteid politseiga, olid need seoses poevargustega, poiste puhul oli sama näitaja 20%. Poevargustele järgneb kokkupuude seoses loetelus mitte nimetatud õigusrikkumisega: selle vastuse on valinud 39% poistest

ja 30% tüdrukutest. Noortele anti võimalus täpsustada, millise loetelus puuduva õiguserikkumisega seoses neil kokkupuude politseiga esines. Kõige sagedamini mainiti liiklussüütegu, alkoholi tarbimist, avaliku korra rikkumist ning suitsetamist.

Joonis 11. Õigusrikkumiste liigid, millega seoses noorel esines kontakt politseiga soo lõikes (%).

Joonis 12. Mis juhtus viimasel korral, kui õigusrikkumise toime pannud noor politseiga kokku puutus (%).

Politseiga kokku puutunud noortelt küsiti, mis täpselt juhtus viimasel korral, kui nad politseiga kokku puutusid (joonis 11). Noortel oli võimalik märkida mitu vastusevarianti. 79% juhtumitest teavitas politsei vanemaid. 30% politseiga kokku puutunud lastest said vanemate poolt karistatud. 29% juhtumite korral tegi politsei või prokurör hoiatuse. 15% juhtumitest teavitas politsei kooli, 13% juhtumitest andis politsei teada sotsiaaltöötajale/lastekaitsele. 8% juhtumitest oli noorele läbi kohtu või prokuratuuri määratud karistus/mõjutusvahend.

Märgatavad on erinevused eelmise, 2014.a. toimunud ISRD3 uuringu tulemustega selles osas, milline oli reaktsioon õigusrikkumisele. Oluliselt on kasvanud vanemate teavitamine juhtumitest. Kui 2023.a. teavitati vanemaid peaaegu 80% juhtumitest, siis 10 aastat tagasi oli vastav osakaal 30% ringis. Ka kooli teavitatakse nüüd sagedamini: 15% juhtumitest 2023.

aastal võrreldes 9% 2014. aastal. Samuti on tõusnud nende laste osakaal, kes said politsei/prokuratuuri poolt hoiatuse (oli 19%, nüüd 29%) või karistuse (oli 6%, nüüd 8%)

2014. aastal said vanemate poolt karistatud 12% politseiga seoses õigusrikkumisega kokku puutunud lastest, samas käesoleva uuringu andmeil oli see protsent 30. Selline vahe vanemate reaktsioonis on otseselt seotud teavitamisega: kui vanemad ei saa juhtumist teada, ei saa nad ka sellele reageerida.

Kokkuvõtteks võib järeldada, et alaealiste õigusrikkumistele on õiguskaitse hakanud intensiivsemalt reageerima, kaasates protsessi nii vanemaid kui ka kooli. Oluline on ka märkida, et kui 2014. aastal vastas 13% lastest, et politsei kontakti tulemusena ei juhtunud midagi, siis 2023. aastal selliseid vastuseid ei esinenud: noorte poolt toime pandud ja politseini jõudnud õigusrikkumised ei jää tähelepanuta ning jõuavad edasiste sammudeni.

Noorte ohvrikslangemise levik 2023.a.

ISRD-4 uuringu üks eesmärkidest on välja selgitada, milliste kuritegude ohvriks on noored langenud nii kogu senise elu kui ka viimase 12 kuu jooksul. Osa ohvrikslangemise vormidest on läbivalt fikseeritud kõigis ISRD uuringu lainetes. Nii on röövimise, kallaletungi ja varguse ohvriks langemist uuritud kõigis kolmes laines. Igal uuringu lainel lisatakse uusi teemasid, mis paremini kajastavad noorte elus toimunud muutusi. Käesoleva uuringu raames sooviti teada saada, kas noored on langenud röövimise, kallaletungi, varguse, vihakuriteo, sotsiaalmeedia vahendusel tehtud ähvarduse, sotsiaalmeedias intiimfotode või videomaterjali levitamise, sotsiaalmeedia vahendusel tehtud vihakuriteo, vanemapoolse füüsilise vägivalda või vanemapoolse väärkohtlemise ohvriks. Sellealaste küsimuste täpsed sõnastused on esitatud tabelis 8.

Uuteks teemadena lisandusid sotsiaalmeedia vahendusel kogetud ohvrikslangemise vormid, samaaegselt on uuringust välja jäänud eelmistes uuringulainetes kajastatud koolivägivalda ja küberkiusamise alane ohvrikslangemine. Uute teemade lisamine ja seni kasutatud teemade kõrvale jätmine otsustatakse ühiselt uuringu rahvusvaheliste koostööpartneritega. Kuna küsimustik on väga pikk – seda kurtsid respondendid nii eelmistel kui käesoleval aastal – siis jäetakse sinna vaid kõige olulisemad teemad. Uute teemade valikul lähtutakse teadlaste poolt täheldatud noorte elustiiliga seotud värsketest muutustest ja trendidest. Kuna noored on järjest rohkem seotud sotsiaalmeediaga (sh õppimine, suhtlemine, meelelahutus), peeti ISRD4 raames oluliseks süvitsi uurida, milliste ohtudega noored sotsiaalmeedias silmitsi seisavad.

Tabel 8. ISRD4 uuringus kajastatud ohvrikslangemise variantide sõnastused küsimustikus.

Kategooria	Küsimuse sõnastus ankeedis
Röövimine	Kas keegi on Sinult relva, jõudu või ähvardusi kasutades nõudnud raha või midagi muud?
Kallaletung	Kas keegi on Sind kunagi läbi peksnud või Sulle haiget teinud, kasutades keppi, nuiat, nuga või püstolit nii tõsiselt, et said vigastada?
Vargus	Kas Sinult on kunagi midagi varastatud (nt raamat, raha, mobiiltelefon, spordivarustus, jalgratas)?
Vihakuritegu	Kas keegi on Sind kunagi vägivaldaga ähvardanud või Sinu vastu füüsilist vägivalda kasutanud Sinu rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, religiooni, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase tõttu?
Ähvardus sotsiaalmeedias	Kas keegi on kunagi Sind sotsiaalmeedias ähvardanud?
Intiimse foto- või videomaterjali levitamine sotsiaalmeedias	Kas Sinust on kellegi poolt internetis postitatud või jagatud intiimseid fotosid või videosid, mille osas Sa ei soovinud, et teised neid näevad?
Vihakuritegu sotsiaalmeedias	Kas Sulle on saadetud halvustavaid sõnumeid või kommentaare Sinu rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, religiooni, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase osas?
Vanemapoolne füüsiline vägivald	Kas Su ema, isa või kasuvanem on Sind löönud või tõuganud (sh karistusena mingi pahateo eest)?
Vanemapoolne väärkohtlemine	Kas su ema, isa või kasuvanem on Sind tugevalt peksnud või mingi esemega löönud (sh karistusena mingi pahateo eest)?

Üldised ohvrikslangemise tendentsid

Kõige enam on langetud varguse ohvriks: 39% noortest on elu jooksul midagi varastatud. Teisel kohal on sotsiaalmeedias tehtud ähvardused (29%). Kolmandal kohal on vanemapoolne füüsiline vägivald (sh füüsiline karistamine), 22% vastanutest on seda elu jooksul kogenud. Neljandale kohale jääb sotsiaalmeedia põhine vihakuritegu: kõigist vastanutest 12% on saadetud halvustavaid sõnumeid või kommentaare nende rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, religiooni, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase osas. Esiviisiku lõpetab vanemapoolne väärkohtlemine (10%).

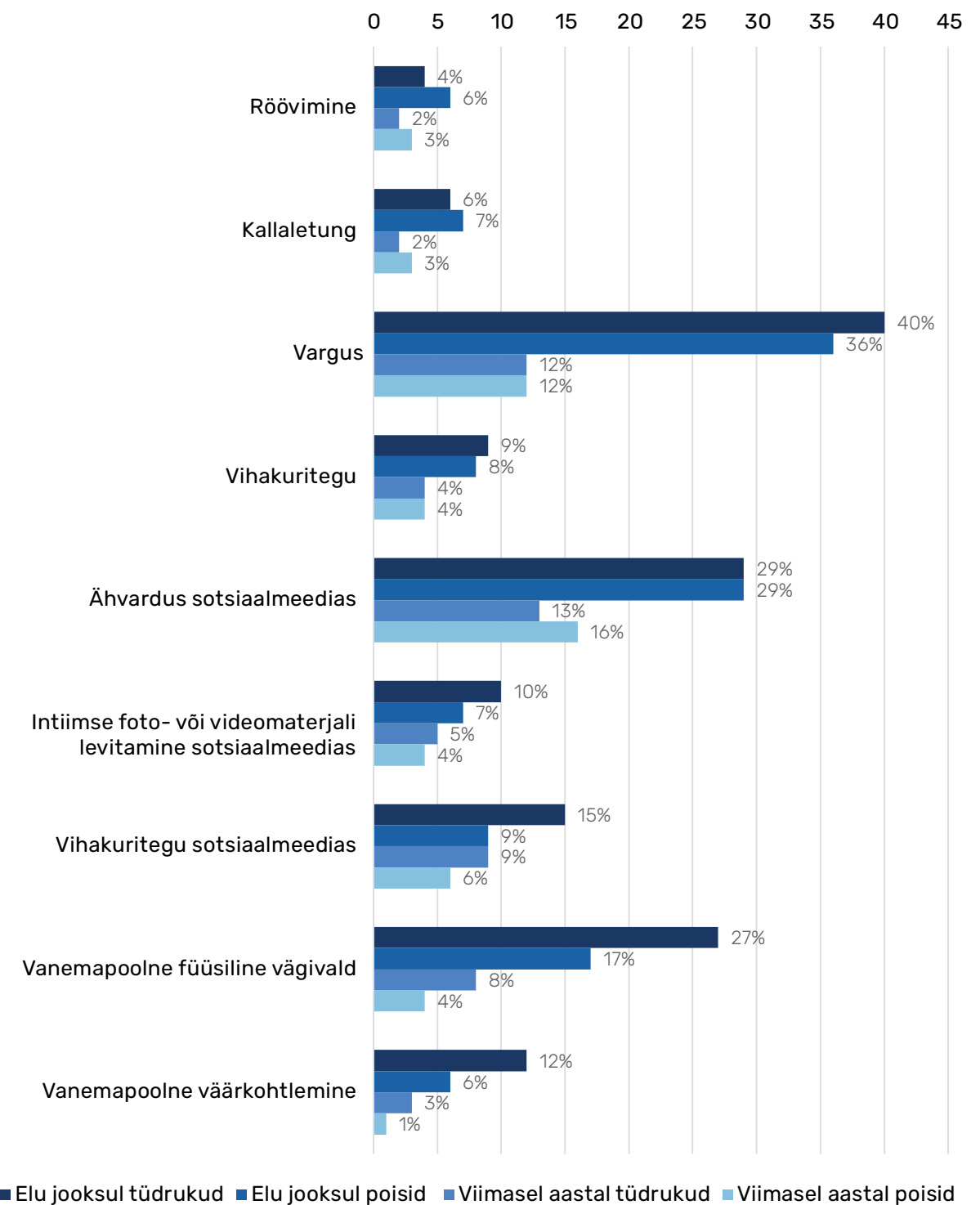
Elu jooksul kogetud ebameeldiv sündmus ei pruugi olla hetkel aktuaalne, ta võib puudutada ka mitmete aastate tagust kogemust. Märksa täpsema ülevaate noorte hetkeolukorrast saab küsides, mis juhtus nendega viimase aasta (12 kuu) jooksul. Kõigi Eestis läbiviidud ISRD uuringute jooksul ongi keskendunud eelkõige viimasel aastal toimunud sündmustele. Andmetest selgub, et viimase aasta jooksul on kõige enam esindatud sotsiaalmeedias toimunud ohvrikslangemine: 15% noortest koges ähvardavate sõnumite saamist sotsiaalmeedias. Teisel kohal on vargused, neid on viimasel aastal kogenud 12% vastanutest. 7% vastanutest langes sotsiaalmeedias vihakuriteo ohvriks ja 6% koges vanemapoolset vägivalda.

Tõsisemate kuritegude ohvriks nagu röövimine (2%) ja kallaletung (2%) on viimase aasta jooksul langetud vähem.

Ohvrikslangemise sooline jaotus

Soolises jaotuses on märgatav tüdrukute sagedasem ohvrikslangemine (vt joonis 12), seda ennekõike vähemtõsiste kuritegude puhul nagu vargus (40%), ähvardused sotsiaalmeedias (29%), vanemate poolne vägivald (27%), vihakuritegu sotsiaalmeedias (15%), vanemapoolne väärkohtlemine (12%),

loata intiimfotode levitamine (10%) ja vihakuriteod (9%). Eriti selgelt eristub vanemapoolne füüsiline karistamine (27%), poistest on seda märkinud 17%.

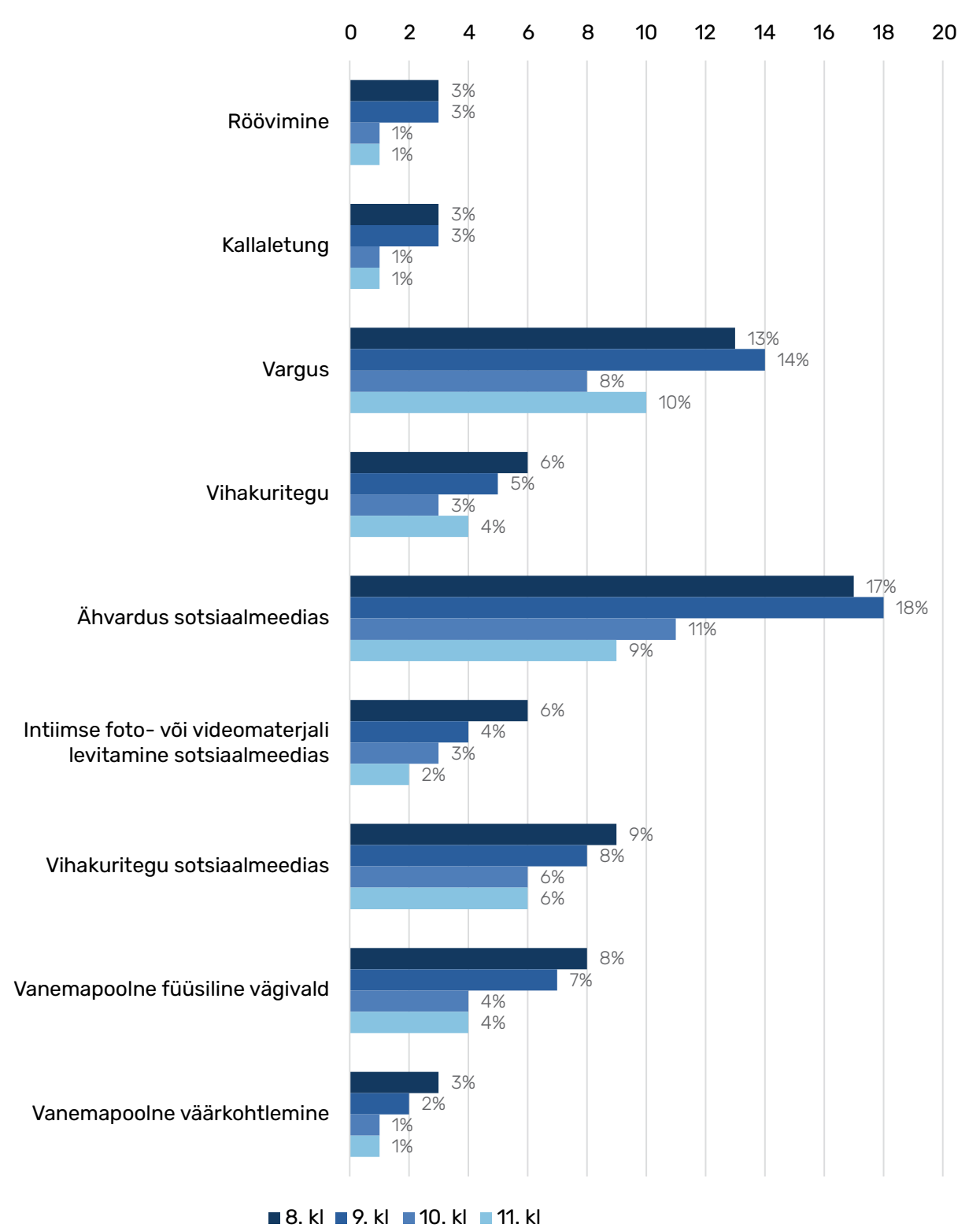
Joonis 13. Ohvrikslangemise kogemused õigusrikkumise liigi ja soo lõikes (%).

Kõigis eelnevalt mainitud väärtegudes jääb poiste ohvrikslangemise protsent tüdrukutest madalamaks. Röövimise ja kallaletungi ohvriks on poisid tüdrukutest veidi enam langenud, kuid erinevus pole suur – esimese puhul poistel 6% vs tüdrukutel 4% ja teise puhul 7% poistel ja 6% tüdrukutel.

Viimase 12 kuu jooksul jaotub ohvrikslangemine noorte seas ühtlaselt, nii suurt erinevust nagu elu jooksul kogetu osas silma ei paista. Tüdrukutest sagedamini kogevad poisid ähvardusi sotsiaalmeedias (vastavalt 16% ja 13%). Vihakuritegu ja vanemate poolset füüsilist karistamist on nii elu kui ka viimase 12 kuu jooksul tüdrukud poistest enam kogunud.

Ohvrikslangemise kogemused klasside lõikes viimasel aastal

Andmete parema võrreldavuse tagamiseks käsitleme klasside lõikes (otseselt seotud vastaja vanusega) ainult viimase aasta jooksul toimunud ohvrikslangemisi. Küsitlusele eelnenud aasta osas on kõik ohvrikslangemise näitajad gümnaasiumiastmes madalamad (joonis 13). Käesoleva uuringu andmetest võib järeldada, et gümnaasiumiklassidesse kandideerides tekib noorte seas omamoodi selektsioon – eksamilati ületavad akadeemiliselt võimekamad õppurid, kes on ohtude suhtes teadlikumad ja oskavad ohuolukordi paremini ära hoida. Kahjuks ei osalenud ISRD4 põhiuuringus kõik sobivas vanuses põhikooli lõpetanud noored, välja jäid kutsekoolide õpilased ning haridustee jätkamisest loobunud. 2023. aastal lõppes koolikohustus põhikooli lõpetamisega. Kindlasti on tulevikus oluline saada tervikpilt kõikide noorte kohta, kes on põhikooli lõpetanud olenemata sellest, kas nad jätkavad õpinguid haridusasutuses või langevad haridussüsteemist välja. Praegustest andmetest võib oletada, et gümnaasiumisse mitte pääsenud õpilaste seas võivad olla noored, kes on kergemini haavatavad ning vajaksid rohkem tuge ohtude ärahoidmiseks.

Joonis 14. Viimase 12 kuu jooksul kogetud ohvriks langemise kogemus õigusrikkumise liigi ja klassi lõikes (%).

Ohvrikslangemine vastamise keele lõikes

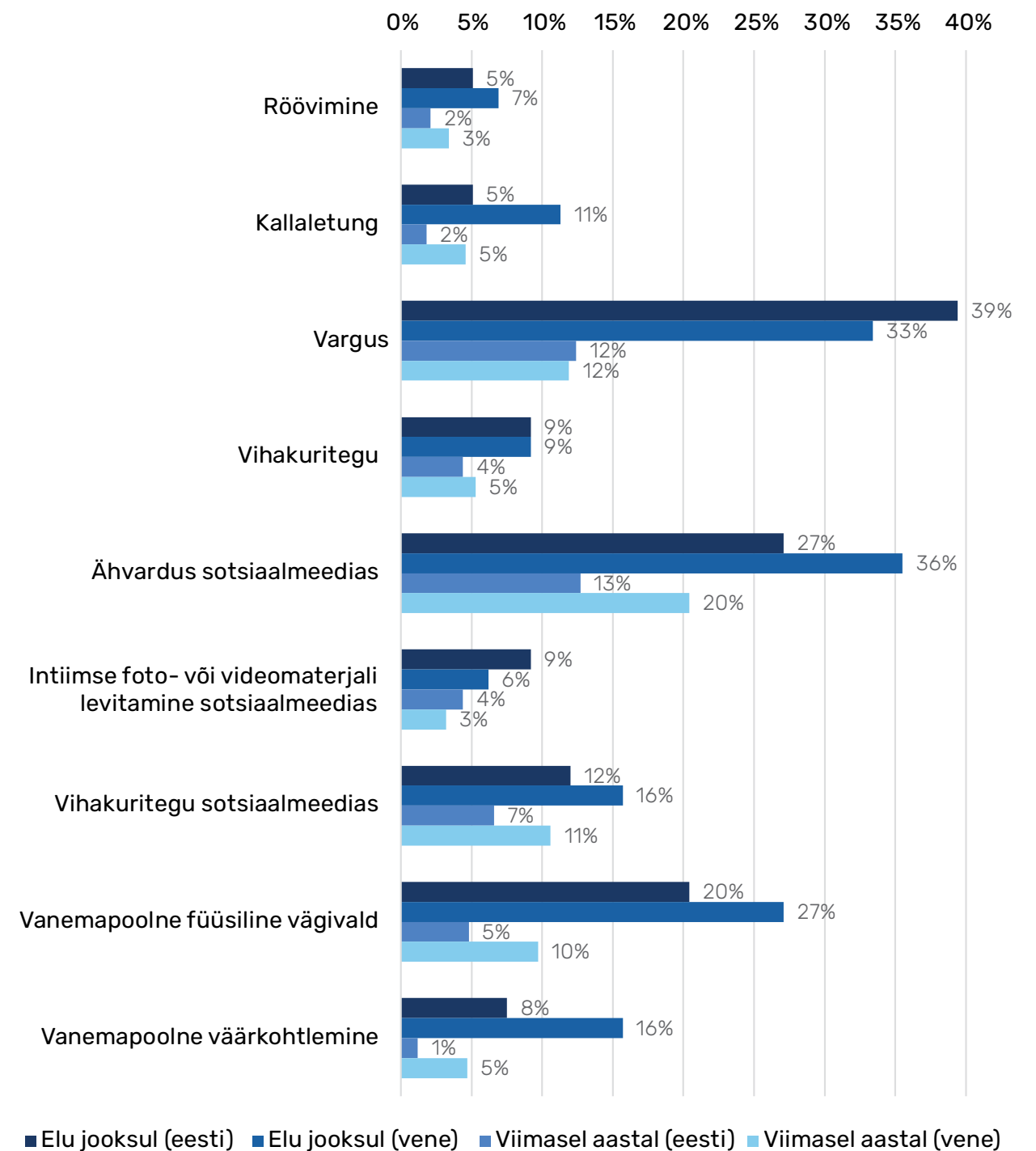
Õpilastel oli võimalik täita küsimustikku eesti, vene, inglise ja ukraina keeles. Kuna inglise ja ukraina keeles täidetud ankeetide protsent oli väga väike, siis käesolevas raportis analüüsitakse keele aspektist ainult eesti ja vene keeles täidetud ankeete.

Võrreldes andmeid (joonis 14), hakkab silma suurem ohvrikslangemise protsent õpilaste seas, kes täitsid küsimustiku vene keeles, peale kahe erandi – vargused ja intiimfotode levitamine. Ehkki varguste ohvriks jäävad eesti noored vene noortest enam, pole vahe eriti suur. Seevastu on suur vahe sotsiaalmeedias kogetud ähvarduste osas, seda nii elu jooksul kui ka viimasel aastal kogetu põhjal.

Venekeelse ankeedi täitnud õpilased jäävad eestikeelsele küsimustele vastanutega võrreldes tunduvalt rohkem kallaletungide ohvriks (vastavalt 5% ja 2%). Ka vanemapoolne vägivald ja väärkohtlemine on nende seas suhteliselt levinum. Eesti vastamiskeele valinud õpilaste perede seas esineb laste vastast vägivalda ja väärkohtlemist vähem: kui eesti õpilaste puhul on saadud vastuste põhiselt vanemate poolset füüsilist vägivalda elu jooksul kogunud 20% lastest, siis vene noorte seas on neid 27%. Elu jooksul on vanemate poolset väärkohtlemist kogunud 8% eesti noortest, vene noorte puhul on vastav näitaja 16%. Samasuunalised on tendentsid ka viimase aasta andmete põhiselt. Selles valguses on oluline vene noori ja nende vanemaid paremini nõustada nii laste õiguste kui ka võimalike ohtude osas.

Ohvrikslangemine piirkonna lõikes

Järgnevalt vaadeldakse õigusrikkumisi sama piirkondliku jaotuse alusel, mis leidis juba kasutamist ohvrikslangemiste analüüsil.

Joonis 15. Ohvrikslangemise kogemused õigusrikkumise liigi ja vastamise keele lõikes (%).

Kuna piirkonniti erines põhikoolide ja gümnaasiumite osakaal, mis võib mõjutada erinevusi piirkondade vahel, siis antud raportis analüüsitakse vaid põhikoolide andmestikku (tabel 9).

Vaadeldavatest piirkondadest on ohvrikslangemine kõige madalam Lõuna-Eestis. Ka Kesk-Eesti ohvrikslangemise tase on teiste piirkondadega võrreldes madal. Eesti suuremad linnad, Tallinn ja Tartu, ning Kirde-Eesti piirkond torkavad seevastu silma kõrge ohvrikslangemise taseme poolest.

Tartu linn paistab silma teistest kõrgema kallaletungi ohvriks langenud osakaaluga (5%). Samuti on teiste piirkondadega võrreldes Tartus kõrgem laste osakaal, keda vanemad on peksnud või mingi esemega löönud (ehk füüsiliselt väärkohelnud), kusjuures väärkohtlemisest oma vastustes teada andnud noorte protsent on kõrgem nii viimase aasta (5%) kui (eelneva tulemuse kontrolliks) ka kogu senise elu (14%) põhiselt. Lisaks Tartus elavatele noortele oli see näitaja kõrgem ka Kirde-Eesti noorte seas (4% viimase aasta jooksul).

Olukorda, kui keegi on last vägivallaga ähvardanud või tema vastu füüsilist vägivalda kasutanud rassi, etnilise kuuluvuse, rahvuse, religiooni, soolise identiteedi, seksuaalse orientatsiooni või muu sarnase tõttu (vihakuritegu) kogesid õpilased kõige sagedamini Tallinnas. Tallinnas on küllalt kõrge ka elu jooksul kogetud lastevanema poolse vägivalla esinemine (23%). Lähivaates on vanemapoolne vägivalla kasutamine tallinlaste seas sama aktuaalne probleem. Viimase aasta jooksul on vanemad karistanud 9% vastanud õpilastest, mis on teistest piirkondadest veidi kõrgem näitaja.

Tabel 9. Ohvrikslangemine viimase 12 kuu jooksul piirkonna lõikes (%).

	Tallinn %	Tartu %	Harjumaa (-Tallinn) %	Lääne- Eesti %	Kesk- Eesti %	Kirde- Eesti %	Lõuna-Eesti (-Tartu) %
Röövimine	3	3	3	3	1	4	3
Kallaletung	3	5	4	2	1	5	2
Vargus	18	15	19	15	13	13	10
Vihakuritegu	8	6	4	5	5	5	4
Ähvardus sotsiaalmeedias	21	18	18	16	14	22	11
Intiimfotode jagamine sotsiaalmeedias	5	6	8	6	4	3	5
Vihakuritegu sotsiaalmeedias	11	10	7	8	8	10	5
Vanemapoolne vägivald	9	8	7	6	5	9	5
Vanemapoolne väärkohtlemine	2	5	2	2	2	4	1
<i>Vanemapoolne vägivald elu jooksul</i>	23	23	19	20	21	24	17
<i>Vanemapoolne väärkohtlemine elu jooksul</i>	11	14	6	8	7	12	5

Lääne-Eestile on iseloomulik keskmine ohvrikslangemise tase. Vaid vihakuritegusid (5%) ja intiimfotode jagamist (6%) toodi üldisest keskmisest tasemest rohkem välja. Harjumaal on kõige kõrgem varguste (19%) ja sotsiaalmeedias intiimfotode levitamise (8%) osakaal, kuid teised näitajad on kas keskmised või sellest madalamad. Näiteks vihakuritegude ohvriks langemine on Harjumaal teiste Eesti piirkondadega võrreldes madal (9%).

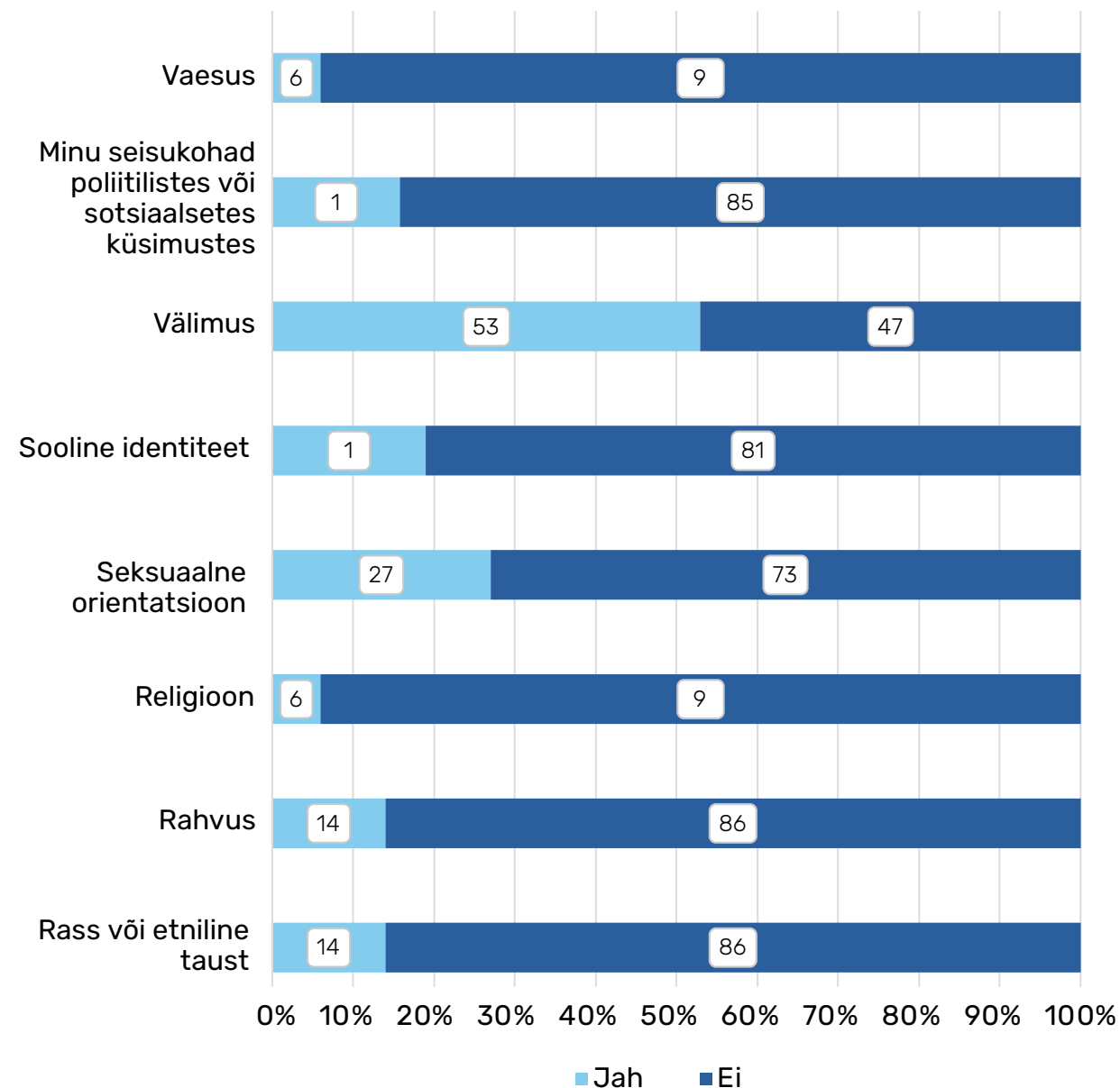
Ohvrikslangemise detailid

ISRD4 uuringus esitati kallaletungi, vihakuriteo ja sotsiaalmeedias toimunud vihakuriteo ohvriks langenutele täpsustavaid küsimusi viimase sellise intsidendi kohta. Uuriti ründaja isikut (kas ta oli ohvri tuttav), täpsustati, kui vana nooruk oli, kui ta rünnaku ohvriks langes ning kas ohver andis hiljem kuriteost politseile, mõnele täiskasvanule või meditsiinitöötajale teada.

Kallaletungi ohvriks langenud õpilastest neljandik koges ründamist suhteliselt ammu: kümne aastasena või veelgi varem. 35% kallaletungide osas toimus viimane rünnak 14-16 aasta vanuses, peaaegu sama paljud (34%) langesid viimati rünnaku ohvriks 11-13 aastasena. Kallaletungi toimepanija oli valdavalt ründajale tuttav inimene (71%), sh 8% juhtudest vend või õde. Kindlasti jõudis politseini 16% juhtumitest. Pärast juhtunut otsis arstiabi 32% ja professionaalset vaimset nõustamist 21% kallaletungi kogenud noortest.

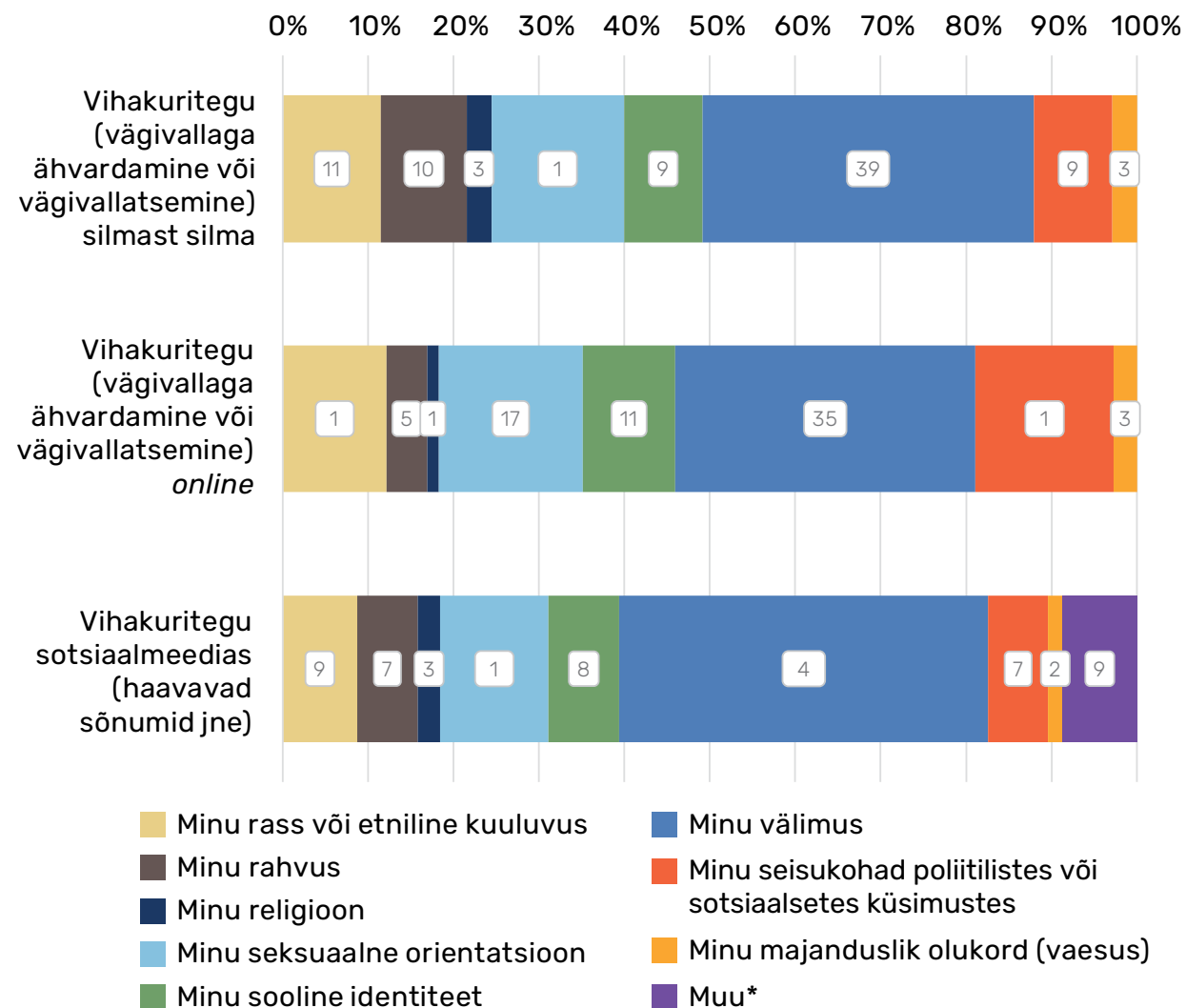
Vihakuriteo ohvriks langenud õpilastel paluti täpsustada, mis põhjusel nad nende arvates vihakuriteo ohvriks langesid. Valida võis mitu vastust. Kõige rohkem noori pidas vihakuriteo põhjustajaks enda välimust, aga ka seksuaalne orientatsioon ja soolist identiteeti (vt joonis 15). Kõige sagedamini toimub vihakuritegu silmast silma, umbes veerandile saadetakse ähvardavaid sõnumeid veebi teel. Vaid 9% juhtumitest jõudis kindlasti politseini, 84% korral juhtumitest ei saanud politsei neist teada.

Noored veedavad järjest rohkem aega veebis, suurem osa suhtlusest toimub sotsiaalmeedias ning ka õigusrikkumised on kolinud veebiavarustesse. Käesoleva uuringu raames uuriti täiendavalt vihakuriteo (haavavad sõnumid, kommentaarid jne) ohvriks langemist sotsiaalmeedias. Tulemustest

Joonis 16. Vihakuriteo (vägivallaga ähvardamine või vägivallatsemise) põhjused (%).

võime järeldada, et noored kogeivad järjest rohkem häirivaid intsidente sotsiaalmeedias, ka eelnevalt kirjeldatud vihakuriteo vorme pannakse toime internetis.

*Sotsiaalmeedias haavavate sõnumite/kommentaari saatmise juures esines peamiste teemade loetelus ka variant „Muu“, mida vägivallega ähvardamise või vägivaldsemisega seotud vihakuritegude juures peamiste põhjuste loendis välja pakutud polnud.

Joonis 17. Eri liiki *off- ja online* vihakuritegude peamised põhjused/teemad (%).

Nagu jooniselt 5 paistab, on eri tüüpi vihakuriteod enim seotud ohvrikslangenu välimusega: peamiseks põhjuseks või teemaks peab seda

vihakuriteo liigist sõltuvalt 35-43% vastanutest. Oluliselt järgnevad välimusele rass või etniline kuuluvus ja seksuaalne orientatsioon, vägivallega ähvardamise või vägivallatsemise oluliseks põhjuseks on ka seisukohad poliitilistes või sotsiaalsetes küsimustes.

Sotsiaalmeedia kaudu laekuvad haavavad sõnumid jäävad tavaliselt noorte endi teada, juhtumite kindlast jõudmisest politsei vaatevälja andis teada vaid 4% selliste sõnumite ohvritest.

Ohvrikslangemise võrdlus ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 uuringute põhjal

ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 uuringute sihtgrupp ja ankeedis esitatud küsimused erinevad üksteisest. ISRD2 ja ISRD3 keskendusid põhikooli 7., 8. ja 9. klasside õpilastele, ISRD4 aga vaatles 8., 9., 10. ja 11. klassi õpilasi. Sellest lähtuvalt ei ole võimalik saadud andmeid täies mahus võrrelda, kuna ohvrikslangemise näitajad muutuvad sõltuvalt respondendi vanusest. Seetõttu on võrdlusesse võetud 8. ja 9. klassid igast uuringu lainest. Lisaks klassidele ei ole võimalik üks-ühele võrrelda ka ohvrikslangemise kõiki variante. Võrreldavad on röövimine, kallaletung ja vargus. ISRD3 ja ISRD4 andmetes on lisaks võrreldavad lisaks eelmainitutele võrreldavad ka vanemate poolne vägivald ja väärkohtlemine.

Andmete võrdlusest (tabel 10) selgub, et 2014. aastaga võrreldes on 2023. aastal mõõdetud ohvrikslangemise tase madalam. Vaid röövimise ohvrikslangemise tase on varasema uuringuga võrreldes veidi tõusnud, kuid vahe pole märkimisväärne. Varguse ohvrikslangemine näitab langustrendi.

Eelmiste uuringutega võrreldes veedavad noored rohkem aega arvutis, kas mängides või sotsiaalmeedias olles. Suurem osa suhtlusest toimub sotsiaalkanalite kaudu. 2006 ja 2014 (eriti 2006) erines suhtlus tänase päevaga

võrreldes tunduvalt – rohkem veedeti aega silmast-silma suheldes ning ka ohvrikslangemine toimus pigem avalikus ruumis. Kuna täna toimub suhtlus pigem veebikeskkonnas, siis ka ohvriks langetakse pigem sotsiaalsuhtluses ning ISRD uuringute algperioodil aktuaalsete õigusrikkumiste ohvriks nii tihti ei langeta.

Tabel 10. Viimase 12 kuu jooksul kogetud ohvrikslangemine ISRD2, ISRD3 ja ISRD4 andmete põhjal kuriteo liigi ja klassi lõikes (%).

	2006		2014		2023	
	viimase 12 kuu jooksul (%)		viimase 12 kuu jooksul (%)		viimase 12 kuu jooksul (%)	
	8. kl	9. kl	8. kl	9. kl	8. kl	9. kl
Röövimine	5	4	3	2	3	3
Kallaletung	5	4	7	6	3	3
Vargus	18	16	22	22	14	14

Koduvägivald ISRD3 ja ISRD4 uuringute näitel

Andmed annavad alust arvata, et Eesti pered on viimasel kümnendil tunduvalt muutnud karistamise praktikat ning üritavad oma lapsi muul viisil mõjutada (tabel 11). Tänapäevane olukord erineb 2014. aasta omast, sest siis ei keelanud seadus laste füüsilist karistamist, alates 2016. aastast aga keelab.

Kahetsusväärset ei ole füüsiline karistus lõplikult kadunud ning ka 2023.aastal kogesid 8. klasside õpilastest uuringule eelnenud aasta vältel vanemapoolset löömist 8% ning 9. klasside õpilastest 7% (2014 olid vastavad protsendid 15 ja 16). Lisaks esineb peredes jätkuvalt vanemapoolset väärkohtlemist, kus vanem korduvalt lööb või peksab oma last mingi esemega, kuid ka see on vaadeldaval perioodil veidi vähenenud.

Tabel 11. Viimase 12 kuu jooksul kogetud ohvrikslangemine seoses vanemapoolse füüsilise vägivaldiga või väärkohtlemisega ISRD3 ja ISRD4 andmete põhjal klassi lõikes (%).

	2014		2023	
	viimase 12 kuu jooksul (%)		viimase 12 kuu jooksul (%)	
	8. kl	9. kl	8. kl	9. kl
Vanemapoolne füüsiline vägivald	15	16	8	7
Vanemapoolne väärkohtlemine	4	4	3	2